

Ejemplar de Archivo

KICH'OB'OJ

KÄN RI

EQATI'T QAMAN

bonifacio suy tum

universidad rafael landívar
instituto de lingüística



KICH'OB'OJ
KÄN RI
EQATI'T QAMAN
bonifacio suy tum

universidad rafael landívar
instituto de lingüística
guatemala, 1990

JUB'EQ' UTZIB'ALIL WE WUJ

Le je'likataq ch'ob'oj xuq le je'likataq chol tz'ib', ri kitiköm, kawexäm kån ri eqawi', eqajolom chkech ri ekikotz'i'jal ekixuma'lil; are jün sipanik nım ub'antajik pa wä' we qa'amaq' Guatemala.

Jün jastäq ri nım ub'antajik, cher tajın kaq'awachix kumäl ri a'jsaqa taq k'oxomanelab xuq a'jjuch' a'jxaq are chi kakib'än solowël taq chak chema pa taq k'u wä' we q'ij kamik rı', ri solowël chak b'anöm chrıj taq le ojër taq ch'ob'oj xuqe le ojër taq chol tz'ib'; Sib'aläj nım tob'anäq wı. Ma xkownik xujäq jün b'ë, are chi wä' we nimaläj eta'mab'al rı', utz käya chi chkech ri emi'al, k'ajol pa taq ri tijob'äl ib'.

Are chi xa jewá' káb'an kawinem cher le ak'al, mi'al k'ajol; ma kutäs ta rib' chrıj ri qas uwokaj xuq chrıj taq le jastäq le nima'q taq ub'antajik pa le ramaq'.

Are chi kaya'b'ex uchoq'äb' ri chak, ri majim chrıj le tijonik pa ke'ëb' ch'ab'äl; chkech ri ak'alab' mayab' pa wä' we amaq' Guatemala.

Xjaqatäj chi k'u utz'ib'axik jalajüj taq wuj chik ri xkib'ina'aj: "Ojër taq ch'ob'oj, ojër taq tzijob'enik rech amaq' Guatemala".

Wä' we jalajüj täq wuj rı', k'o ch'ob'oj, k'o tzijob'enik xuq k'o b'ix chpam, ri kichi'm kån taq ri eqatat qanan pa wä' we amaq' Guatemala. Kariqitäj k'üt pa ke'ëb' ch'ab'äl, pa kich'ab'al winäq mayab' xuq pa kaxlän tzij.

Ri chomanik apanoq chrıj utz'ib'axik taq wa' we wuj rı', are käban uk'utik xuq uchokonsab'exik pa taq ri ja rech tijob'äl kük' ak'alab'.

Ma xuq xa k'u ne rumäl wä', we wuj rı' xmuch utza'm pa kajib' tanaj, ma are nu k'u tzij ri ujunab'il, ri reta'mab'al xuq uch'ab'äl ri ak'al.

4 Kich'ob'oj kån ri eqati't qaman

Wa' we wuj ri', k'o je'likataq ch'ob'oj chpam ri molom xuq nuk'umãm utza'm pa le tinamit si'ja, kamik ub'ina'am Xankata'l Ixtahaucan k'o pa le chuti amaq' chwi' tzala'.

Xmajtaj k'u unuk'umaxik pa le ukab' ik' rech le junab' 1,989. Xek'isa unuk'umaxik pa le ulajuj ik' rech xuq le junab' 1,989.

Pa le unuk'umaxik, xäq si are xtz'ib'axik jasajë' uch'ob'ik xkib'ån ri eri'jab'a taq tat nan rech ri tinamit.

Chema wene k'o tzij ri man kek'oxoman ta ri ak'alab' chrij, utz ka'il le k'isb'al taq uxaq; ma chlä' chob'otäl wi ri kub'ij ri jutäq paj tzij ri man kak'oxomatäj täj.

We unuk'umaxik we wuj ri' xtzirik, xa malyox chech ri utob'anik ri Agencia para el desarrollo internacional de los Estados Unidos, cher sib'aläj nım ri utob'anik xuya'ö. Rumäl wä' sib'aläj kojmaltyoxin chkech, ri a're'.

RI ALÄJ ALXE'P

Jün ajupaja winäq ri k'o Ko'ch Chuchi' jün b'inél jä'; ch'la' k'üt k'o wi ri aläj alí ub'i' alxe'p. Ri aläj alxe'p are ju sin läj alí Sib'alaj je'lik. Katze'tzotik, ch'äjch'öj xuq q'apo'jaläj alí. Ri are' kerilij Ku'kajmaj Konojël ri ajuparo'ch xuqe' amaq'el Kopön chuchi' ri' ri b'inél jä' chech uch'ajik katz'yaq ri ajuparo'ch.

Amaq'el are taq kopön chuchi' ri jä' are chanim karilila kiwäch ek'i chi tz'ikin ri ko'pön rük' chech usolixik. Ri alxe'p Sib'aläj ketz'an k'ük xuq katzijon kük'.

Mayijab'al rilik wä' we ju sin k'olbäl ri', ma xuq Sib'aläj q'oq'otem, wiqiqem rumal k'i uwäch chi Kotz'ij ri kiynäq chuchi' ri aläj kwä'.

Are taq ri aläj alxe'p kopön chwaro'ch, kuchaple'j uch'ob'ik chech ri unan:

- Jasche lä' are taq kinopön pach'ajo'n chuchi' ri jä' täq Sib'aläj kejojöp ri ki kiwäch chi tz'ikin ko'pön wük'; kakichaple'j atinem xuq Sib'aläj kawajlin ka ri kib'xanem wük are taq kinch'oyo'manik, Sib'aläj jël ke'inwilö.

Ri unan xub'ij:

- Tzij lä' nan tzij lä', jas nuk'uche ma ya je ta kakib'anö we xa in kinech'oyo'manöq - xchä'.

Che ukab' q'ij, xb'e chi ri aläj alxe'p pa ch'ajo'n. K'ate koponik are taq kejojöp chi ri tz'ikin xo'ponik xkichaple'j wajlinem xuq atinem, kakiripipela': kakiruq'ura ri kixik' pa ri jä'. Ri aläj alxe'p Sib'aläj käqaj umayij chech ri karilö. Are täq xb'antäj ri uch'ajo'n, ri aläj alxe'p xwa'lijik, xtak'ik tek'uri' xka'y chech ri loq'aläj k'ache'laj xuqe ri

6 Kich'ob'oj kän ri eqati't qaman

nimaläj Säq, kameyëy ke'ëb' oxib' utzij xpetik xub'ij:

- Je'l ta in lä' inajaw, inuk'a'l rech wä' we loq'oläj kache'laj rī', Ke'inwilij; ke'inkajmaj konojel wä' we stäq chiköp rī' - xchä'. Qas kab'itaj rumal K'a te karil jun chkech ri tz'ikin ri ek'o rük' xch'awik xub'ij:

- We käwaj katok ajaw, utz ri'; chema rajawaxik k'üt chwe'q katpe waral - xchä'.

Ri aläj alxe'p Sib'aläj xuxi'j rib' ma karilö jun tz'ikin tajin kach'aw rük'. Xub'ij k'u chech ri tz'ikin:

- Jasche chi jelä' kab'ij?

Ri tz'ikin xub'ij:

- At ya'ä' katb'inik chi käwaj katok ajaw chqech. Utz lä' kaya'taj lä' chawech chema rajawaxik katül chi' chwe'q jetaq ub'anom q'ij wä' - xchä'. Ri ali - utz la' - xchä' xb'ek; chema ma wi k'u jub'eq' xub'ij ta chkech ri ajuparo'ch.

Xtzalij chi k'u q'an che ukab' q'ij chuchi' ri kwä', k'ate keril ri tz'ikin kejopopik xo'pön chik. Xpe chi k'u ri tz'ikin ri ch'ab'enaq kanöq xub'ij chech:

- Sib'aläj utz awulik ali, xäq k'u xew kinb'ij chawë chi lä' le juwi' kotz'ij lë', le k'o chuchi' le jä' rajawaxik kak'am b'ik; kaya kän puch'akät ri ach'at ch'aq'äb'. Chwe'q k'üt rajawaxik kak'am loq'ayatëm chi paq'ab' katül waral. Öj rük' ki'kotemal rük' utzil Käqab'an awiye'xik chwe'q. Kaqab'an k'u jun nimaläj nimaq'ij chech ri awulib'äl, rumäl k'ula' rajawaxik kak'am b'i ri yate'n Kotz'ij kawoponsäj wi na choja, chwe'q tik'il q'ij rajawaxik katpetik; chema xäq k'u si are junelik awulib'äl rī' quk'. Öj kaqab'alq'ela qib' wä' chech unuk'umaxik, uqo'q'otexik xuq uwiqik wä' we loq'oläj kache'laj rī'. Chwe'q Utz ak'ulaxik kaqab'ano, chema ma sachän

chawë chi rajawaxik kak'am le kotz'ij loq ma käya ta kanöq ma are la' katulisan waral - xcha ri tz'ikin chech ri alxe'p.

Ri aläj alï xsach chi uk'u'x. Jasche chi jewä?
- xchä'.

Ri tz'ikin jek'uwa' xub'ij ch'ik:

- Chema ät xatb'inik chi käwaj katok qajaw, at k'üt xk'aq awij kumäl konojel we wach'il chi katok qajaw, rumäl k'ula' are taq katul pa le ch'ajo'n katülqachajij katulqila' la mäj jewä' jeri' kariqö, xqato chi käwaj rumal la' kaqaya b'ë chawech. Sib'aläj Utz awulik chwe'q - xcha ri tz'ikin kaxik'ik'ik xb'ek xuq xaq k'u si konojel ri tajin ka'tinik xeb'ek.

Ri aläj alxe'p xuxi'j rib' rük' b'arb'atem xuq'ol b'i ri kotz'ij xuyatëj b'ik xb'ek.

Xopön chwaro'ch xuya ri kotz'ij pa ju sin xa'r tek'uri' xuya q'an puch'ak'at, xok ri aq'äb', xwarik. Che uka'b' q'ij k'u aq'an ri' karäj tik'il q'ij ri' ri aläj alxe'p xül chech chi k'o jun yate'n kotz'ij kuya'a kanoq xb'enlöb' pa ri uwarab'al xrilö k'o ri jün yate'n kotz'ij; chema xäq k'u kate' xpe jün waram chrij xwar qäj pa ri uch'at.

Jub'eq'a chi k'u ri' xok ri unan rük', kö xuch'ab'ej xub'ij:

- iAlxe'p! Chatwa'lijöq, Jas kawarej? ma k'u kawilö chi k'ate tik'il q'ij öjk'olik. Ri alxe'p ma kach'aw tachik.

- iAlxe'p kincha! wa'lijöq k'ixib'äl kab'anö - xcha chi ri unan.

Xjet koq xuraq uchi:

- iAlxe'p Kincha!, xuslab'aj k'ate karilö ma

8 Kich'ob'oj kän ri eqati't qaman

kuxläb' ta chik kamnäq chi ri aläj alxe'p, xäq k'ate tana xel ranimä.

Chema ri aläj alxe'p are xub'anö jacha xb'ix chë rumäl ri tz'ikin tik'il q'ij ri' xkamik. Xaq k'u si are chi' xb'ek chema xa chi nawalil xb'ek xuyatëj b'i ri yate'n kotz'ij xopön pa ri juyüb'.

Ri ub'aqil lot'ön chwäch ri ro'ch; chema are k'u ri ranimä utzil ki'kotemal rech chik k'o k'ük' ri tz'ikin pa ri k'ache'laj.

Kab'ixik chi are taq ri unan xesolina chuchi' ri k'wä' te ri' xkowinik xeril ri ek'i chi tz'ikin tajin ka'tin pa ri k'wä' xuqe' Sib'aläj Sutim chi ri uchi' rük' je'likatäq kotz'ij, pa taq le q'aläj xeqe pa täq le saq'ij'.

RI UWACHIK' RI ALAJ AK'UL

Jun ja winäq jawijë' ri tat xäq ch'a'oj kakib'än rük' ri rixoqil, ri ak'alab' ma kekinimäj ta kech ri etat nan xa kekitze'j kiwäch xuq xäq itzel taq tzij kakich'ab'eb'ëj kib' mäj riqoj ib', mäj loq'ob'äl ib' kük', xäq tyo'w kakinä' chribilo'n kib' xuqe chkech nik'äj chi winäq chik.

Jun chkech ri alkwa'laxelab' ub'ina'am äku'l xq'i'täj chech ch'a'oj xanmäj b'ik xb'ek, xuriqa k'u ju sin ach'i ajq'ij, rük' oq'ej xuta chech ¿jasche? xäq ch'a'oj kakib'än pa ri ko'ch.

Ri ajq'ij xutoq'ob'äj uwäch ri ak'al xuk'am b'i chwaro'ch, are taq xök ri aq'äb' ri ajq'ij xub'ij chech ri ak'al:

- Chatwaroq, k'a nimaqäb' chwe'q kinb'ij chawë jasche chi ma utz ta ri upawo'ch.

- Utz la' - xcha ri ak'al xwarik.

Are taq ri ajq'ij xrilo chi xwär ri aläj aku'l xuta toq'ob' chech ri Uk'u'x kaj, Uk'u'x ulew Tz'aqol B'itol are chi kak'utunsäx ta b'a chwäch ri ak'al rumäl jun wachik' jasa jë' ri kik'eyowal pa ri ko'ch. Pa uwaram k'u ri aläj aku'l k'o ke'ëb' wachik' xub'anö.

Ri nab'e wachik' xub'anö, are wä':

aq'äb' ri'.

Xuriqa chi k'u. ju sin tz'u'q ko pa taq ri säq, xjet koq k'ate kuto ri tat tajin katzijön kuk' ri ajuparo'ch. Xchaw ka ri' ri aläj Aku'l xäq k'u si chanim xe'lelöb ri ajupaja winäq loq xulkich'ab'ela ri ak'al. Ri ak'al xuta toqob' chkë are chi kawär ju sin aq'äb kük' ri achï chi'l ri rixoqil.

- Utlä'ak'al tokuloq - xecha chech ri aläj Aku'l.

Ek'o k'u ke'ëb' kalk'u'al xekitaqala chech umesik ri upaja xuq che uya'ik utem ri aläj Aku'l. Sib'alaj ki'kotemäl kech ri ejuk'uläj winäq xuqe ri ekalk'u'al xkiya utem ri aläj Aku'l xet'uyi' chrij ri q'aq' xkichaple'j tzij; tek'uri' xkiya uwa, xuqe k'atanaläj umeq'in xewa'ik, tek'uri' xkisök ri usok xkiya ke'ëb' utz'alam, jun upop xuqe uq'u' tek'uri' xewarik.

Chaq'ab'a ri' xk'astajik, xk'ay apanoq jawije' eq'oyoq'öj wi ri jun ajupaja winäq k'ate karil jelika säqa taq kotz'i'j sutinaq chrij kich'at ri jun ajupaja winäq. Xsaqirik, ri eke'ëb' ak'alab' ri ek'o paja xkik'asula ri aläj Aku'l xkiyala umeq'in tek'uri' xkiya uwa, näj xetz'an na kük' ri ak'alab', te k'u ri' xb'ek. Xäq k'u si are chï' xk'astajik k'a te karilö säq chik xuq k'ate karilo t'uyul ka ri sin ajq'ij rük'; xuchaple'j k'u uchob'ik ri uwachik'. Are k'u ri ajq'ij jewä' xub'ij che ri aläj Aku'l:

- Le nab'ë wachik' xab'anö ak'al, xäq si are lä' upawo'ch at; are taq kixwarik jelä' kub'an ri Wuqub Qak'ix pa ijolom ix, ma xäq cha'oj chke ri atat anan xuqe' ma xa na kixnimän ta ix chkë, ri ut'zil kiraj

12 Kich'ob'oj kän ri eqati't qaman

kok iwük' chema ma k'u kik'uläj täj jacha xb'an at chawë pale nab'e awach'ik. Ri ukab' wachik' sibaläj utz ak'ulaxik xb'anik, are wä' rajawaxik jewä' kibän ix, kakib'an jun utz ri atat anan, kiya iwib' ix pataqik, ma xäq ta Kiwe'tzela'j iwib' xuq nım kiwil wi ri iwajil izt'aqat. Xa k'u jewä' xuq kakotz'i'jäh iwij ix ronojel taq aq'äb' rumal ri k'ikotemal. Xuchöb' wa' ri ak'al chke ri ajuparo'ch xäq k'u si are chī ri tat nan xkib'än jun utz.

Ri ak'alab' xo'k nimanel chkech ri tat nan, xkik'oxomaj chi ma utz taj xäq kakiyäk koyowal ri tat nan.

Nim chi kekil wi ri ajil tz'aqat.

RI ALÄJ LAJÜJ NO'J

Chuxe' ka ri juyüb' k'o ju sin läj tz'u'q, pawe ju sin tz'u'q ek'o juk'uläj staq winäq. We staq ejuk'uläj winäq kiye'em ralaxik ju sin kalk'u'al. Jun uqajib'al q'ij ri', ri ejuk'uläj winäq ematzamöj pa ja are taq xäq kate kakita ri kixojlinem e sib'aläj ek'i chi tz'ikin ek'o chirij ri ja. Xsach kik'u'x, xek'a'y la pa ri uchi'ja. kate kakilö puwi' ri ko'ch katajin kexik'ik'löb' wï ri komon chi tzikin.

Xäq kusi pa ri' ri uqajib'al q'ij xaläx ri aläj ak'al ri kiye'em, ruk' ki'kotemal xkiköj ub'i' Lajüj No'j.

Ri aläj Lajüj No'j sib'aläj utzil, ki'kotemal re k'o kük' ri utat. Unan. Sib'aläj kuto' ri utat pa ri chak. Xuq kuto' ri unan chech taq ri chapanik pa ja. Sib'aläj je'lik keril konojël tz'ikin; ku'sikij ku'mulij, kuya kixim; tek'uri' kuchaple'j b'ix kük'. Ri tz'ikin are taq kakita ub'ix ri aläj lajüj no'j kakich'aple'j xuq b'ix a're'. Ri stäq utat, unan xäq keka'y chech umayijaxik ri aläj kalk'u'al. Xuq sib'aläj k'o uk'ux rük' le tzukunik ma sib'aläj suk' uq'äb' chech uk'aqik pichk'ün.

Are taq ri aläj Lajüj No'j xb'e pa b'inem pa taq ri juyüb', xuriqa jun achi ri tajin katiko'nijik, xtak'i'k xka'y chech ri achi.

Ri tikonel xub'ij:

- Ak'al nato'o kanöq. Ri aläj Lajüj No'j xub'ij:

- Jas tajin katikö? Ri tikonel xub'ij:

14 Kich'ob'oj kån ri eqati't qaman

- Ab'äj kintikö - xcha'. Ma xub'ij täj chi ixim tajin kutiko. Ri aläj Lajüj No'j xub'ij chi ma kab'antajta rumal xb'ek. Xumulila k'u ek'i chi tz'ikin, xuya ki taqkil chi kakik'am b'i uxäq taq q'ayes kekikaqa kan pa rulew ri achi. Ri tzikin xenimanik xekik'aqa kanöq; k'ate tana ri rulew ri achï xnoj chech ch'ukuch'a'qa taq ab'äj. Ma xub'ij chi ab'äj tajin kutiko.

Ri aläj lajüj no'j sibaläj utzil, ki'kotemal rech kab'inlob' pa taq ri juyüb', xpe k'u unumik xak'u jeri' xuchomaj kukamsäj jun uchikop. Xril k'u apan ju sinläj kuk kab'inlöp' puwi' jun che' xub'alq'aq'ela k'u ri upichk'ün xutzopopij b'i chrij ri kuk, kasutut ri kuk xpetik xolponopöb'a pa ri ulew. Xb'enlöp' k'u ri aläj lajüj no'j che usik'ik, k'ate karil jun k'üch kaxik'ik'ik xül rük' ri kuk xuk'am b'i chwäch ri aläj Lajüj No'j.

Ri aläj Lajüj No'j kö xuch'ab'ej ri k'üch xub'ij:

- K'üch we kawäj awa chwe'q kab'ij kaweta'maj kinb'ij chawë ameq'el xäq jetaqla' katijö ameq'el kamnaqa taq chiköp katij na chwe'q kab'ij, chirumal la' ri K'üch xäq kamnaqa taq chiköp kutijo.

Ri aläj Lajüj No'j kanumik xb'ek xopön ruk' ju sin tz'u'q xch'aw ka chpam; mäj jun kak'ulüw la uwäch, xew jun no's kaqoloqöt la chpam kayajan loq:

- iJät aläj Lajüj No'j! ¿Jäs kab'än waral? iJat Lajüj No'j!... ri aläj Lajüj No'j xk'a'y apan puxküt le ja, kate karilö k'o jun achï tajin katiko'nijik xuch'ab'ej; makach'aw taj, tek'urui' xuta che jäs

tajin kutikö, ri achi ruk' royowal xch'awik xub'ij:

- K'ix kintikö xcha' chema tz'in k'ut katajin kutikö. Ri aläj Lajüj No'j xub'ij:

- Je'l ta b'a ke'l chawäch - xcha che ri ach'i xel rük'. Tek'uri' xuchab'ej ri no's xub'ij che:

- No's, le yaj kab'anö are kayujuw na ri kaka'yik. Katetana ri no's xyujtäj ri kaka'yik xux xib'ib'äl. Xk'iy yuquyäq taq tz'u'um chrij taq utza'm, xüqe chuxe' utza'm. Are k'u ri ach'i kate karil nimäq taq k'ix xkiy chwäch le rulew. Ma utz tachik cab'in chpam.

K'isb'äl re ri aläj Lajüj No'j xopön ruk' ju sin nima achi, ri tajin kutij uwa repaq'ij ri aläj Lajüj No'j xuch'ab'ej xub'ij che:

- Tik'öj q'ij tat, tik'öj q'ij ala - xcha ri achi.

- Jas tajin kab'anla? - xcha ri aläj Lajüj No'j che.

- Josq'in ab'ix kinb'ano, ma are ri qawa. Xcha ri nima achi, xuk'amala k'u keb' stäq lej rachi'l sin ch'in kinäq' xusipäj che ri aläj Lajüj No'j. Ri aläj Lajüj No'j xub'ij:

- Maltiox chela tat ka'ilampenala sibaläj je't kel la' le ab'ix la. Xb'i'täj rumal xb'ek. Jub'eq'a k'u ri ri nima ach'i k'ate karil ri uwa ri katajin kutijo xk'iyär chwäch. Xuq xäq kate karilö ri chomäq taq aj ri k'o chi chirij ri rab'ix.

16 Kich'ob'oj kån ri eqati't qaman

RI URIQITAJIK RI QÄWA QUK'İYA'

Kib'im kich'ob'öm kan ri qatat qanan chi ri ojer
tzij mäj lä' le ixim Mäj lä' le ab'ix xane k'a chi
matam xeriqitaja kumal ju sin tzob'äj chiköp.

Kab'ixik chi k'o jun nimaläj tz'aläm ab'äj ri k'o
ju sin läj teq' chwäch, chpam k'u ri' ri sin läj teq'
ri' amaq'el kopön wi jun joj che utzukuxik uwa. K'o
k'u staq ju jun ub'aq'wäch ixim kel la pa ri ab'äj
katzaq la pa ri jül are ri' ri qäs kusik kari joj
chpam.

Chema ri joj k'o ri ma kakowin ta chusikik ri
ixim k'o ri xa kutzäq loq pa ri ulew kolqaja wı.
Chuxë' chi k'u ri tz'aläm ab'äj amaq'el kopön wi jün
yak che usik'ik ri ixim ri kutzäq ri joj löq, are k'u
ri yak are taq karelesaj ri ruxläb' upam (b'ut'inem)
t'us q'äna jäl säqa jäl kub'anö maj chi uxo'l kuya'o
xäq tajinik t'us qäna jäl säqa jäl kub'anö.

Are taq xtataj ri ub'ut'inem ri yak kumäl ri
erach'il xkichapö tek'uri' xkib'ij chech:

- Chanim ri' chab'ij chqech jas uwäch qas katij
at ma are taq katb'ut'inik t'us q'äna jäl säqa jäl
kab'anö mäya jeta kub'an le qech öj are chi'
rajawaxik kab'ij chqech jas uwäch qas katijö. Ri yak
xub'ij:

- Xäq ya uwäch taq q'ayes kintijö rachi'l
k'uxk'ab'el xuqe kutan. Ri erach'il xtak'i' koyowal

18 Kich'ob'oj kån ri eqati't qaman

chech ri yak, ma na kub'ij taj jasa jë' ri kutijö xnuk' k'u jun q'aq' kumal ri erach-'il tek'uri' xkitelëj ri yak xkimininej ka ri sin utza'm pa. Ri sib' are k'u ri yak xuraqaqëj uchi' xub'ij:

iChiniwesaj!, ichiniwesaj! kinb'ij k'üt jasa jë' ri kintijö. Xa jeri' xelsalo'xik chema ri sin utza'm sib'aläj xsib'ar rumal ri sib' xa k'u rumal lä' ri utza'm ri yak kamik sib'aläj sin sib', ma xaq si xroxib'ëj kanöq. Ri yak xub'ij:

- Staq ub'aq'wäch ixim kintij in chuxe' ri tz'aläm ab'äj chema xa k'u chwäch ri ab'äj kätzaq wulöq, xinwil jub'eq' kürayij are le jun joj qas kak'aqöw löq - xcha.

Rumal wä' xkisik'ij ri joj xkib'ij chech:

- Xqato chi at qas kak'aqöw la ri ixim löq chwäch ri tz'aläm ab'äj, jawije' k'u qas kak'a ma wi at loq? Ri joj xub'ij chi ma are täj. Ri echiköp xkib'ij chech: we kab'ij ri ub'e'el kaqasipäj k'u jun je'likaläj awatz'yaq. Ri joj xutö chi jewä' te b'a ri' xub'ij ri ub'e'el chi are qas kak'aqöw loq; chema pa ri ab'äj k'ut kel wuloq. Ri echiköp xtatäj kumal chi jewä' xkik'am k'u jun je'lika q'ëqaläj atz'yaq xkisipäj che ri joj, are k'u ri joj xäq si xukojla aq'anöq. Xa k'u rumäl wä' ri joj kämik sib'aläj q'ëq, qëq ri rij.

Are k'u ri echiköp xkib'ij chech ri joj:

- Jaqa b'a ri juyüb' chqawäch are chi kaqariq qe'öj. Ri joj xub'ij:

- Mawi jub'eq' chinkowin ta in che ujaqik lä' le
lä' ma k'u kiwilö chi ab'äj, xäq nu k'u xew
kaqasik'ij ri' ri akorochoch wene kub'ån ne jun
toq'ob ri are' chqech.

Xkisik'ij ri akorochoch xkita toq'ob' chech are
chi kuwör tane ri tz'aläm ab'äj chkiwäch. Ri
akorochoch xub'ij chi ma kakowintaj ma xew tzij
ab'äj, ri are' xew k'u chech ri che' kakowin wi. Ri
echiköp xkib'ij chi chech:

- We kab'ån jün toq'ob' chqech k'o k'u jun relik
qak'u'x chawech.

- Utz b'a lä' xchä', xäq si are nab'e xutala ri
sipanik.

Xsipax k'u jun käqte'tojaläj atz'yäq chech
xolotäl upam rük' q'ëq, rachi'läm jun käqte'tajaläj
t'o'y. Are k'u la' le ukojöm we tz'ikin pataq we q'ij
kamik kaqa q'eq kaka'y ri rij xuq jun nima käq ri
ut'o'y k'o pa ujolom.

Xa k'u jeri' xok che utzok'ik ri ab'äj xumäjij b'i
ik'em xpaqi'k chema ma wi jub'eq' kok ka ri sin
utza'm pa ri ab'äj.

Ri akorochoch karilo chi ma kakowin ta chech
uworik ri tz'aläm ab'äj xqaj löq xub'ij chke ri
echiköp - Maj ke'lalä' kaq'a'i' ik'u'x chwij ma xaq si
ma kinkowin ta in chech. - xchä'. Xkimulila chi kib'
ri echiköp che uchomaxik jas kakib'ån che uworik
ri tz'aläm ab'äj, jachin ri kakisik'ij chik xak'une
sib'aläj kakirayij uwäch ri ixim, xkichomäj chik
keb'e rük' ri kaqul ja kekita toq'ob' chech are chi

20 Kich'ob'oj kån ri eqati't qaman

kuwulij ri ab'äj ruk' q'aq'. Xa k'u jeri' xe taq b'i ri joj chi'l ri akorochoch chech ri toj toq'ob' ruk' ri kaqul ja.

Xo'pon rük' ri kaqul ja xkita k'u toq'ob' chech are chi kuwulij ri ab'äj chkiwäch ma konojël chiköp kakäj kixim - Utz lä' chwe'q kinwulij. - Xcha ri kaqul ja chkech. Te k'u ri' xetzalij loq xulkiyala uch'obik ri kitaqkil.

Che ukab' q'ij xslöb' ri kaqul ja iWuul! iraa! iwuul! iraa! xäq k'u si are chi' xwulin ri tz'aläm ab'äj katilil ri jäl xël löq xulmulana pa ri ulew. Konojël chiköp k'üt xepetik xulkik'amala kixim.

Are täq xwulix ri tz'aläm ab'äj rumal ri uq'aq'äl ri kaqul ja, ri jäl ri si k'o la chrij ri ab'äj sib'aläj xek'atik are k'u ri ma qas ta xuriq ri q'aq' xäq xew xq'anär rumal ri sib' are k'u ri ma xriqitaj ta wi sib'aläj säq kaka'yik. Ri ixim ri xk'at rumal ri kaqul ja are lä' ri raxwä'ch. Ri xq'anar rumal ri sib' are la' le q'an ixim. Are k'u ri ixim ri ma wi jub'eq' xriqitajik k'a chpäm ri juyüb' k'o wuloq are lä' le säq ixim.

Konojël winäq xkito chi k'o ixim pa ri juyüb' xeb'enlöb' chech uk'amik kech, pa taq eqa'n xekik'ama löq. K'o xkik'olö, k'o xkitijö, k'o xkitikö, k'o xuq xk'ik'ayij kech chkech nik'äj ajil tz'aqat chik. Konojël wä' we winäq ri xekik'ama kixim chuxë' ri tz'aläm ab'äj, pa tewa juyüb' ke'l wi ma wä' we jun jastäq ri' pa tewa juyüb' xb'antäj wi.

Are k'u ri qatat qanan rech ri taq'aj k'a mätam xopon ub'ixik kük'.

Ri qatat qanan rech ri taq'aj are taq xtatäj kumal chi k'o chi ixim pa tewa juyüb' aninäq xeb'enlöp' che uk'amik kech.

Are täq xo'pon chuxë' ri tz'aläm ab'äj, mäj chi k'u ixim xane xäq xew ri usalotäl chi taq ri ixim, ri jäl k'o kanöq; xäq jujün chi ri stäq ixim k'o kan chpam.

- Xaq jewä' wä' utz wä' ri ri' ri' kaqak'am b'ik xechä' xkichaple'j ujokokexik pa taq koxtar.

Choq'ab' k'u ek'o che ujokokexik are taq k'ate kakil jun ixöq sepël puwi' ri salot, xejetlöp' apän rük' k'ate kakilö ronojel ri ub'aqil ri ixöq nojnäq chech raxa ch'a'k, sib'aläj xkixi'j kib' chech xe'lelöp' rük'.

Chema k'ateri' xk'ichomäj chik chi wene utz kakik'am b'ik, ma wene are ne uk'u'x loq'oläj qixim xecha' Xpatzatäj ri kixim xkik'am b'ik chema xuq xkik'am k'u b'i ri ch'aka ixöq xuqe'.

Xo'pon pa ri taq'aj xkitik ri ixim chema xäq si rachi'l salot. Are k'u ri ch'aka ixöq xäq ke'ëb' oxib' q'ij xub'än kük' xsachik chema mojo'qa sachöq ronojel ri ub'aqil xnoj chkech xujut.

Ri qatat qanan kakib'ij chi ri ixim ma naj ta kuq'i' pa ri taq'aj, xäq si chanim kachikopirik xa chi kumal ri winäq ma xkik'am b'i ri ch'a'ka ixöq xkoponsäj pa ri taq'aj are wä' xub'ij ri. Ch'a'ka ixöq ixöq. Are k'u pa ri tewa juyüb' ma xk'am taj rumal lä' sib'aläj näj kuq'i' ri ixim ma kachikopir ta chanim.

22 Kich'ob'oj kän ri eqati't qaman

RI UKAMSAXIK RI NAWÄL JUYÜB'

Kakich'öb' ri qatat qanan chi ojer tzij k'o ju sin laj tinamit jawije' sib'aläj utzil ki'kotemäl kech konojël ri winäq ek'o chüpam. Chema chi ke'ëb' oxib' q'ij ri' xopon jun achï chäq' ub'aqil xuq sib'aläj jun nim raqän.

Ma eta'matäl ta k'u uwäch kumäl ri winäq xuq. Ma eta'matäl taj jawije xk'iy wulöq jawije' xpe wï.

Xuchaple'j k'u kelaq'axik xuq kikamsaxik ri winäq xa k'u rumäl wä' ri winäq xpe kixib' ma kewa'kät ta chik.

Ri winäq pa ri tinamit xkitzukej jas kakib'än che ukamsaxik ri' ri achï chema mäj jun kakowin chech. Xes'ik'ix ri äj itzab' rech ri tinamit xta toq'ob' chkech are chi kakitzuküj ta b'a kakib'an chech ri achi are chi kakamik chema ma xekowin ta chech.

Kamul, oxmul kimulim kib' ri tinamit kakik'äm b'i kiche' ko'pon rük' mak'u kekowin taj ma ri achï xa kutze'j uwäch ri staq che'.

Konojël k'u ri winäq ri ek'o pa ri tinamit xemulixik xb'ix chke jachin chkowinik kuk'is tzij puwi' ri achï kaya ku jun nimaläj sipanik chech rumäl ri tinamit.

Ek'o k'u stäq juk'uläj winäq k'o ju sin kalk'u'al

24 Kich'ob'oj kån ri eqati't qaman

ri sib'aläj kub'isöj uwäch ri tinamit, xuta chech ri unan:

- Nan, la si k'u mäj jas kub'ij ak'u'x at chech le kãx ri k'o pa we qatinamit? ri nima unan xub'ij:

- K'o lä' wal we kak'och' sin awäch kab'an we nuromanik in.

- Kink'och' lä' nan we kab'ij chwë - xcha ri alä.

Ri nima unan xub'ij:

- Jät pa ri k'ache'laj jatzuküj k'u jün che' ri kakowin che ukamsaxik, chema wä' ri ri' chwi' k'ãx la' kariqa', ma kaq'axëj na nima'qa täq swan xuq nima'qa taq ja'.

We kariqa jun che' ri karäj q'ipik xa chayaja kanöq ma ri' mäj upatan, we k'u kariqa jun ri ma wi jub'eq' kakowin chech are ri' chak'ama la jun uq'äb' awë are ri'.

Xb'itäj rumal xuya ri umuru ri alä xub'ij chech:

- Jatlob'a b'a' wal we käwaj kasäch uwäch ri nima achï, chema aninäq ma jampa tanä.

- Kinkoch' wä' nan, kinb'e wä', - xcha ri alä.

- Xpis b'i sin uwa xb'ek. Xopön pa ri k'ache'laj xuta toq'ob' chech ri loq'oläj juyüb' are chi mäta k'o jewä' jeri' kutaqale'j kük' ri echiköp xuq are chi ri nawal juyub'il kak'amöw ub'ë, xuta sachb'al umak ma wene k'o kusök ne kån chkech täq ri che'

chema wä' kub'anö xa che uto'ik ri utinamit.

Xuriqa jun chomaläj k'isis xutzuküj ri chomaläj uq'ab', jun tziij xujek'ö xäq sik'u kajaq'aq'ik xpetik. Ri alä xub'ij:

- At che' mäj apatan.

Oxib' q'ij jeri' xub'an ri alä, ma k'u xuriq ta ri che'. K'is are taq k'u'jek' täq ri choma'qatäq uq'ab' che' xäq si kejaq'aq'ik kepetik.

Tik'il q'ij k'u ri' che ri ukäj q'ij xuriqa chi jun chi che' xujek' ri uq'ab' ma wi k'u jub'eq' xslab'ik k'i mul xujek'ö xäq k'u si ma xkowin ta chech uslab'axik.

Ri alä xub'ij chech ri che':

- At che' sib'aläj nım ab'antajik, chi' b'a wä' ri nuto'tajem at nuk'u ri' ri xatuchi'j ri nima nunan loq chwë. - Xchä xut'en ju sin läj ch'in uq'ab' ri che' rük' murü, xub'an ju sin läj uch'ami'y löq chech xtzalijik. Ri che' ri xuriqa ri alä are jun nimaläj raxche'.

Pa ri utzalijb'äl k'üt are taq xka'y qaj chuxë' ri b'ë xub'ananëj uka'yik k'ate karil ri jun nimaläj kamsanël achï q'oyöl patäq ri q'ayes uchapom ri umuru tek'uri' uch'akatim.

Nojim, nojim xqaj qaj ri alä rük', nojimal xresäj ri uq'ab' chrij ri murü tek'uri' nojimal xujurüj chi ri murü chuxë' ri ujolom. Qas kajurutäj ri murü rumal are taq xrilö xk'astäj ri achï rük'aninaqil xuq rük'

ronojel uchoq'ab' xuya jun re ri achï chuqul xäq k'u si xkutuküb' apan ri ujolom jela'.

Ri alä xsach uk'u'x are taq k'ate karilö ma xkäm ta ri achï katak'akik xwa'lijik xuchaple'j utzuk'uxik ri alä jawije' ri k'owï, ma na kokowin ta chik karilö ma maj chi ujolom xew ri uq'ab' sib'aläj k'ula kab'äk, are k'u ri ujolom xuchaple'j xik'ik'em jacha jun wonön chema k'o chi k'u ruk'ä' k'ula kab'e chrij ri alä are karaj kutoq'o ri alä sib'aläj xsach uk'u'x xuraqaqej' uchi' ma eke'ëb' chi ri uk'ulel, xäq k'u xew ri sin uch'ami'y ri xub'än la chech ri raxche' xew lä' kuto'b'ej rib' chkiwach rachi'läm ri umuru.

Are taq ri nima achï, xuq kamsanël achï karilö chi man kakowin ta chech uch'akik ri alä xq'i'tajik xb'e k'u ri ujolom xutiqa chi rib' puwi' ri unimal (ub'aqil) tek'uri' xchawik xub'ij:

- Mäj jun ch'akanäq ta chwech xatul na ät alä jewä' xab'än chwech kinb'ij k'u chawech chi in are wo'ch wä' we juyüb' inchajil rech inya'om, xa rumäl ma kel ta ik'u'x chech we loqoläj taq tiko'n rech we juyüb', rumäl lä' intaqöm loq chech uk'ajsaxik iwäch are chi chwe'q kab'ij nim kiwil wi ri qayes ri che' k'o patäq we juyüb. - Xchä'.

Ri achï xuq xub'ij:

- We kawaj kak'is tzij pa nuwi' ma wi k'u jub'eq' kakowin ta chwech, we xa are ri numuru in xuq we xa are ri awech ät kakamsab'ëj wech.

Are we are kaköj le ach'ami'y chwech tek'uri'

wä' kak'is tzij pa nuwi'.

Are taq xtataj wä' rumäl ri alä rük' uxi'n ib' xuk'amala ri uch'ami'y xuya jun re ri achï pa uxkin teb'ari' kakotöt ri achï xqajik xkamik. Jub'eq'a k'u ri' ri achï xuqe ri umuru xsach chwäch ri alä.

Ri alä sib'alaj nim xilitäj wi kumal ri tinamit chi winäq, chech wä' we jun nimaläj toq'ob' xub'anö.

28 Kich'ob'oj kân ri eqati't qaman

RI AK'AL RI XKOL RUMÄL JUN KÖJ

Ri lu' k'o sin rab'ix utiköm pa ri nimaläj kache'laj xuriqa k'u ri q'ij rech ri chak, xpis ri uwa xuk'äm b'i ri u'chakub'al xb'ek.

K'o k'u ju sin läj uk'ajol karäj wene jun lajuj ujunab' xuchomaj kab'e rük' ri utat jawije' ri tajin kachakün wi, ma k'u xub'ij ta kän chech ri unan xb'ek; chema ma k'u are ta b'ë xuk'äm b'ik ri xuk'äm b'i ri utat.

Ri ak'al sib'aläj kuräq uchi' pa taq ri che' chech uch'ab'exik ri utat - tat, tat, tat... mäj k'u jun kachawik. Xuchaple'j k'u oq'ej xtzalij löq, chema pa ri upetb'al k'üt xuk'äm chu b'i jün chi b'ë, b'inem kub'anö chema xa pa k'äx tajin kutitz'a wi rib'; xa k'u b'enëm ub'anöm ri q'ij.

Xtzalij chi k'u loq, chema jün chi b'e xuk'amö. Xa xchit ri roq'ej ma okëm chi kub'an aq'äb'.

Xök aq'äb' pa ri' ri q'ij ri', ri ak'al xäq nimaril chik karil ri ub'ë xe'taq ri che'. Are taq xuriqa jun jül k'o chuxë' jun ab'äj xäq k'u si xuchomala' kawär chpam ma mäj chi kabe wi ma xuqe' xök aq'äb'.

Xok koq k'ate keril staq läj ejo'öb' köj ek'o chpam.

Maja qas taq läj kakiq'i'ö keb'inik. Ri ak'al xäq si xök wi ka kük' xt'uyi' koq pinetane xäq kuxi'j rib'

30 Kich'ob'oj kån ri eqati't qaman

chkech.

Ri aläj taq köj xkina'ö chi k'o jün xök ka kük' aninaq xejetlöp' rük' ri ak'al che usiqiso'xik ma pa kik'u'x a're' are kinan. Jewä' qas kakib'anö are taq xäq kate' xjinin ri köj, ri ak'al xsach uk'u'x chema are taq xrilö jun nima q'eq xopon chuchi' ri jul xub'ananäj uka'yik kate karilö are nimalaj ati'ta köj. Ri ak'al nojim, nojim sib'aläj b'arb'atem kub'anö xel loq, are k'u ri köj xäq kaka'y chech ri ak'al xok b'i kük' ri ral.

Ri ak'al xrilö chi xsoti' ri nima köj kük' ri eral nojim, nojim xok chi k'u koq xut'uyub'a qaj rib' chwäch ulew. Nojimal xok sin uwaram xq'oyi' pa ulew.

Ri nima köj xrilö chi xwär ri aläj ak'al xwa'lij b'ik nojimal xukayäj qaj ri aläj ak'al pa upas xuchararäj b'ik xuya'a kük' ri eral tek'uri' xsoti' ka chkij.

Chema ri ak'al ma xuna' taj ma sib'aläj warnäq.

Are taq xsaqirik ri nima köj aq'äb' xel b'ik. Are k'u ri aläj ak'al xrilö chi xäq si kük' ri aläj taq köj warnäq wi xuxi'j rib' xeletlöp' loq xolt'uyula chwäch uk'aqanëm ri q'ij; chema sik'ub'aläj kanum chik sita karaj jasa jë' ri kutijö. Jub'eq'a k'u ri' k'ate karilö xopön ri nima köj ruk'a'm ti'ij. Ri aläj ak'al sib'aläj xurayij uwäch; chema ri nima köj xuxaq'ij kån nik'aj chwäch ri ak'al. Xuqe'xuxaq'ij kan nik'aj chkiwäch ri eral, teri' xutäs jub'ëq' re ri are' xutijö. Ri aläj ak'al xutij ri räxa ti'ij rük' unumik.

Wa'im qas tajin kub'än ri ak'al are taq xäq k'ate xuta jun raqoj chi'aj, sib'aläj xki'kotik xuraqala xuq uchi' ri are' xub'ij:

- Tat, tat; chi' ink'o wi.

K'ate karilö, katentot ri utat xopön rük' xulaq'apulä' xub'ij:

- Nuk'ajol, jas kab'än waral?

Xäq k'u si are chi' xka'y ka pa ri jül k'ate karil ri nima köj k'o la chpam. Xuxi'j rib' xrelsala ri uk'ajol loq tek'uri' xu'sik'ila rach'-'il are chi kakikamsäj ri köj.

Ri ak'al xuta toq'ob' are chi ma kakikamsäj täj, ma sib'aläj nima toq'ob' xub'än chech.

Chema ri utat ma xuta ta rë ri ak'al xäq si xkikamsäj wi ri nima köj.

Ri ak'al ma kaki'köt taj xb'e chwaro'ch, xane xäq b'is kolik ma xkamsax ri nima köj chwäch, ma are k'u ri stäq läj ral mäj chi ketzuquwik.

RI UKAMIK RI AK'AL RI XYAJAN PA RI JUYÜB

Jün ak'al ri k'ate nab'ë mul xël b'i chwaro'ch xb'e pa juyüb' xopön k'u pa jün k'olb'äl jawije' k'o wi nima'qa taq ul xuqe nima'qa taq juyüb', xtak'i' k'u aq'än puwi' jün nim ab'äj xka'y b'i pa ri swan xuräq uchi' xub'ij:

- Oy', oy'... xutö chi k'o chi jun kach'aw loq.

- Jäs kab'anö - xchä' - jas kabanö, xcha chi ri jun loq. Xch'aw chu b'ik, kutö xäq jewi chi kelesäx uwäch loq.

Ri ak'al kutö chi xäq kelesäx uwäch, xk'a'narik xuchaple'j apan yaj; chema xäq jewi sib'aläj k'äx xuna' ri ak'al te ri' xa xumajij ub'ixik itzël taq tzij, ma jaschë chi xäq kakesäj la uwäch; chema xa k'u are uch'abäl kxojlin pa taq ri ab'äj ri katzalij loq, xa ma reta'm ta ri are' ma k'a te nab'ë mul cheb'ina pa k'ache'laj.

Tajin kayajän apanöq, are taq xpe jun nimaläj tz'ikin xuxekëj b'i ri ak'al k'a chuchi' jün b'inël jä' xuya'a wi; ri kaq'ax k'a chuxë' taq ri ab'äj.

Ri ak'al sib'aläj uxi'm rib' tak'äl chuchi' ri b'inël jä' kaka'ylöb pa taq ri q'ayes jachin ri' ri kelesän uwäch, tajin kaka'ylob'ik are taq k'ate karil uchi' ri juyüb' teq'elik jacha uchi' tyox ri ub'anom, xjët koq xka'y b'i chpam: chema junelik q'equ'm k'u ri upam, te ri' xusik' qäj jün ab'äj xuk'äq b'i chpam

34 Kich'ob'oj kân ri eqati't qaman

ri q'equ'm k'ate kutö ich'e'!, ich'e'! xub'ân pa ri q'equ'm, sib'aläj xsach uk'u'x xelexöb' chlä' xq'ax apan chuchï' ri b'inël jä'.

Tak'äl ri ak'al chuchï' ri jä' k'ate karil sin nim achï xopön rük', ri ak'al xtak'i' royowal chech, ma xuchomala' wene are qas kelesän apan uwäch. Xuch'ab'ëj ri achï xub'ij:

- Jawi' katb'e wï tat.

- Pa wo'ch kinb'e wï ak'al - xcha ri nim achï.

- Kinteri' b'u b'i chawij, wene käwaj kinaya'a kan chwawo'ch in xcha, ri ak'al.

- Utz la' - xcha ri achï. Ri achï xa pa ri teq' ab'äj xök wï, terën ri sin ak'al chrij, chema ma k'u q'equ'm ta chik xane sib'aläj säq chik.

Are taq xo'k pa ri juyüb', xäq k'ate' xsach ri nim achï chwäch, xök b'ik, xok b'ik k'ate karilö, k'o jün achï t'uuyül pa jün tem, chema sib'aläj k'a'narnäq. Xusik'ij ri ak'al te ri' xuchaple'j uyajik. Xyajtäj rumal xub'ij chech:

- Kawe'tamaj xäq si at qech chik chanim, ulëm lä' le xab'anö, xäq si ma katopön ta chi chwäch ri awo'ch.

Ri ak'al, koq'ik; xuta chech ri achï jas umak chwäch; ri achï xub'ij:

- Ke'ëb' ri amak chnuwäch: nab'ë: jaschë kinayäj la puwi' le ab'äj miyer, jas umäk le wo'ch

chawäch chi kayäj loq chi kaxojlîn ri ach'ab'äl chpam; ukab': jasche xäq kat'oronik, le ab'äj xak'äq la miyer wilampe le xukamsaj nim k'u ub'antajik la' le xakamsaj are chi' xuq rajawaxik katkäm at - xcha che ri ak'al.

Ri ak'al xka'yik xrilö, ju sin läj äk' ri kamnäq. Xuta sachb'äl umak, chema xa k'u kayaj rumäl ri achî.

Xäq k'u k'ate' puwi' chi ri ab'äj tak'äl wî, chema sib'aläj uxi'm rib' xb'e chwaro'ch.

Ri utat unan sib'aläj xeki'kotik ma kakib'ij chi k'o chi oxib' q'ij ri' ketzukunik; chema ri ak'al xub'ij ri are' chi k'ate miyer xb'ek. Xkita chech jäs xub'anö, raj k'u kok chech ub'ixik xäq si xkamik, man xtatäj taj jäs xub'anö.

36 Kich'ob'oj kân ri eqati't qaman

JUN ALİ XÖK TZ'IKİN

K'o jün alä ri xb'e pa ri juyüb', xuriqa k'u ju sin läj b'inël jä' chowim ke'ëb' k'wä' chpam, uk'utum chi ek'o tajin kekojowik ma sib'aläj ch'äjch'ob'em. Ri alä xrilö chi jewä' ub'anöm we staq ke'ëb' k'wä' xub'ij:

- Korayij k'o kech'ojo'män wä' waral, kinwil na ejachin taq - xchä'.

Xb'i'taj rumal, xu'laq'ab'ej; xrowäj rib' pa taq ri q'ayes k'ula kaka'ylob' löq, xäq k'u k'ate koril eke'ëb' altomäb' xo'pön chuchi' ri k'wä' xkichaple'j chojo'manem. Are k'u ri alä ri wuq'ül la pataq ri q'ayes chech kika'yexik ri altomab', ma xäq ta alä xane pa juyüb' elenäq wulöq. Sik'ub'aläj xeqaj ri altomab' chwäch, utz xerilö, rumäl wä' xuchomaj kab'e kük' chech kich'ab'exik.

Are k'u ri alä xukojla rib' che jün läj tz'ikin karipipik, kapixk'än puwi' taq ri ab'äj xopön k'a kük' ri eke'ëb' altomab'. Xuchaple'j k'u b'ix, sik'ub'aläj ju sin läj je'likaläj b'ix kub'anö kach'opin puwi' taq ri ab'äj chkinaqaj. Are k'u ri chaq'ixel xuräq uchi' xub'ij:

- iUyale! le sin läj tz'ikin taq si sin läj utz, qachapa b'ik - xcha chech ri nab'e'al. Are k'u ri nab'e'al xub'ij chech:

- Awachkab' lë', si utz kawilö chaya'a kan chlä' chatch'ojo'manoq - xcha.

38 Kich'ob'oj kän ri eqati't qaman

- Chema utz kinwil in - xcha ri chaq'ixel xwa'lijlob'ik xb'e chech rilik, raj kuchäp qajöq, are taq kab'e le uqäb' chech uchapik ri tz'ikin kaxk'än jelä'.

Xäq k'u jewä' kub'än ri chaq'ixel terën chrij ri tz'ikin, ma ri tz'ikin ma kuya ta rib' pa chapik chech ri ali.

Terën chrij, terën chrij xo'k bi pa ju sin läj uköt b'ë, jawije' kak'iy wi ri b'inël jä' loq, chrij ri juyüb'. Xa k'u jewä' nojim, nojim xo'k b'i chrij ri juyüb', are taq xek'is b'ik ri aläj tz'ikin xk'extäj chik xök chi jün k'ajöl alä.

Ri ali xsach uk'u'x, chema ri alä xuch'ab'ela ri ali xub'ij:

- Masach ak'u'x ali, xwaj jewä' xinb'än chawech xa rumäl sib'aläj katqaj chinuwäch, utz katinwilö, we ta kawäj lä' katk'uli' tene wük'.

Ri ali are taq xril wä' xa sib'aläj xsach chi na uk'u'x, xukuläj uwäch utzij ri alä xub'ij:

- Ma käwaj taj ma lä' kinuyajajäj b'a ri nutat lä' xuqe le wätz kinuyäj lä'. - Xcha chech ri alä. Are k'u ri alä xchaw chik xub'ij:

- Ali xa sib'aläj utz katinwilö, xa k'u ne rumäl wä' xinpe che atarne'xik xuq xatink'äm la waral. weta käwaj lë' utz xama kab'ij ta chech ri atat xuqe chech ri awätz. Are k'u ri ali xub'ij:

- Utz b'a lä'; chema we käwaj kajk'uli' awük'

rajawaxik wä' xa chowal katök quk' choja, ma ri nutat sib'aläj k'a'n. Rajawaxik wä' kaköj chi jutij awib' che ju sin läj tz'ikin tek'uri' katopön puwi' le juwi' che' le k'o chwäch le qo'ch, chlä' k'üt kachaple'j chi ub'anik le sin läj ab'ix le xab'an miyer chuchi' le k'wä'; are chi xa jewä' kinelelöp' la in chech awilik.

- Utz b'a lä' kinopön chwe'q - xcha ri alä, xkijäch kib'.

Ri chaq'ixel xtzalij k'u rük' ri ratz, xb'antäj ri kich'ajo'n xetzalij chwa ko'ch, are k'u ri nab'e'al mäj jas kunab'ēj chech ronojel ri xb'antajik. Che ukab' q'ij k'u aq'an ri' ri alä xuköj chi rib' chech ju sin läj tz'ikin karipipik xb'ek xopön puwi' ri juwi' che' ri k'o chwako'ch ri alä, tek'uri' xuchaple'j la b'ixanem chkaj. Ri alä are taq xuta ub'ixanem ri tz'ikin xeletöp' löq tek'uri' xub'ila chech ri utat:

- Tat lawila am pe sin läj tz'ikin - xcha chech.

- A, utz lä' kinwilä' - xcha ri utat; chema xa k'u are xujuk'ela la ri upichk'un are chi kukamsäj ri tz'ikin. Are k'u ri alä xrilö chi jewä' xub'ij chech ri utat:

- Tat, utz ma kaköj ta le pichk'un chech, utz xa are kaköj le ub' are chi na si ta kakamik.

- Utz b'a lä' - xcha ri utat xa are xuköj ri ub'.

Are taq xmajtäj ri tz'ikin rumäl ub'äq' ri ub' kajab'äb' k'üt xpetik xoljab'ajöb'a chwäch ulew.

40 Kich'ob'oj kän ri eqati't qaman

Aninaq k'üt xb'enlöp' ri alï xu'k'amala la ri tz'ikin loq xuköj pa ri ro'ch jawijë' ri kawär wï. Jub'eq'a k'u rï' ri tz'ikin xk'extäj chik xux chi jün k'ajöl alä pa ri ja, xäq k'u si xkimajila tzij rük' ri alï, chema are k'u ri kitat xutö chi k'o rachi'l ri alï tajin ketzijön pa ja, nojim, nojim xjët ka chrij ri uchi' ja xutö chi uch'ab'äl achï ri katzijonik.

- Jachin rï' ri achï rï'? - xchä'. Xök k'u chech uchomaxik tek'uri' xub'ij:

- iA! xül chwech, rï' ri jün tz'ikin ri xul miyer, ri' ma xäq ta jün tz'ikin rï', rï' k'o uwäch, suk'ül wi chnuwäch chi are chi rï' ri tajin katzijonik. Xutör b'i ri uchi' ja k'ate karil ri k'ajöl alä t'uyül rük ri ami'al.

Ri tat sib'aläj xtak'ï' royowal chech ri umi'al ma Jasche? chi kub'än wä' we jastäq rï', chema ri alï xch'awik xub'ij:

- Tat, mäj jas ta tzël ta kawil wi wä' we kinb'anö, ma wä' we alä rï' xäq si are wik'ilal nuch'umilal, are chi' xäq si kamik kaqak'am qib' rük' ma k'u kakowin tach at cher chajäch chi qawäch. Xcha chech ri utat.

- Utz b'a lä' xa b'a chi b'ana jün utz - xcha ri utat chema pa ranima sib'aläj katyöw kunä' chech ri alä.

Ri tat, kutzukuj jasa kusachb'ëj uk'u'x ri ala, kutzukuj jasa kub'anb'ëj k'äx chech; xa k'u jewä' xusik'ij ri alä xub'ij chech:

- Nuji' taq sib'aläj kinrayij jün watin pa tuj, k'awäj k'üt kawokola jün wë - xcha che ri alä.

- Utz lä' tat - xcha ri alä, xb'enlöp' rük' ri rixoqil xub'ila chech jas ri xub'ij ri kitat. Xa jeri' xkikomanela q'an uwokik ri tuj, tek'uri' xb'e ri alä xub'ij che ri tat chi xwokotäj ri tuj rumal. Ri tat xerilä' la tzij chi xwokotäj ri tuj; chema rük' tyo'b'al upam xub'ij chech ri alä:

- Nuji', wä' we tuj ri' si sin k'ixib'al uwäch rajawaxik kaq'o'qotēj nä; chema rajawaxik utzirnäq chi chwe'q.

- Utz lä' tat - xcha ri alä. Xb'enlob' chi rük' ri rixoqil are chi kakichomaj jasa jë' ri kakib'än chik.

Ri alä are taq xutö chi xtaq chi ri rachajil chech uq'o'ik ri tuj xub'ij chech ri alä:

- Wachajil lä' le nutat sib'aläj tzël katrilö, rumäl wä' jewä' kub'än chawech, chema si k'u kanimäj wi lä' jasa jë' ri kub'ij. Chaq'äb' kamik utz kak'am b'i ju sin läj awaj, tek'uri' kaxut'ut'ēj rük' le tuj tek'uri' kab'ij: "kixojo k'üt q'ana pepë, saqa pepë, kaqa pepë, q'eqa pepë, chib'ana k'u ri ichak ipatan" kachä' te k'u ri" kaxut'ij chi jutij ri awaj - xcha ri alä chech ri alä.

Are taq xök ri aq'äb', ri alä xutzuküj ri raj teri' xuchaple'j uxut'ixik rük' ri tuj te k'u k'u ri" xub'ij:

K'ixojo k'üt q'ana pepe', saqa pepë, kaqa pepë, q'eqa pepë, chib'ana b'a ri ichak, ipatan - xcha' tek'uri' xuxut'ij ri raj. K'ate ta k'u na xepetlöp

komön pepë xkisutz'arsäj rij ri tuj, je'l xka'y ri tuj ma si k'ubaläj k'i uwäch keka'y kij ri pepë xo'ponik xenak'i' chrij ri tuj.

Ri tat sib'aläj utz xril uq'o'ik ri tuj, ri xub'ån ri uji', tek'uri' xub'ij chi chech ri uji' chi rajawaxik kutzukuj ri si' kok pa ri tuj; chema ma xäq ta apachikë chi che' kub'ana loq, xane rajawaxik jut'äj uwäch chi uk'ä' kub'ana löq. Ri alä xutö chi jewa', xb'enlöb' k'u pa ri nimaläj k'ache'laj xa are xu'b'oqo la kuk'a' taq ri masat löq, xul choja xuk'äq chwäch ri tuj tek'uri' xub'ij chech ri utat chi xül ri si'. Ri tat aninäq xeletöb loq xrilö chi xa kuk'a' masat, xk'a'narik xub'ij:

- Jaschë jelä' kab'anö? Xinb'ij chawech chi uk'a'; chema ma kuk'a' chiköp taj xane are ri jün che' kinb'ij in ri kaqab'ij uk'a' chech. Ma k'u utz xata tanä jas kawaj xab'ana la k'äx chkech ri enuchikop, chanim chattzaliya chik jatzukuj la ri si' loq; are k'u wä' we uk'a' ri' jatzalij kanoq jawijë' xak'ama wi loq. Xuchäx ri alä.

Ri ali xrilö chi jewä' xb'an chech ri rachajil sib'aläj xb'isonik xusik'ij teri' xub'ij chech:

- Wachajil, ma k'u ützt xata ta b'ina ana'oj chwech, ma lä' le nutat xa sib'aläj katyo'w kunä' chawech; chema rajawaxik k'üt katzalij kån ronojël taq lä' le uk'ä' lë' jawije' ri xak'ama wuloq. Are we chatopön chlä' pa ri k'ache'laj nab'ë kaya'a kan kuk'ä' taq ri masat, kaköj kån pakijolom. Are taq kakojtäj awumal chatka'ya b'a chawij, chawäch xuqe pa taq axküt, kawilö jachke taq ri che' etikitöj; chema qas kaköj retal, te k'u ri' katjupi' pulew

kab'ij: "katojo k'üt katwa'lija k'üt q'an uk'a' säq uk'ä'", kab'itaj awumal tek'uri' katwa'lijik katka'y chik. Are k'u ri che' ri maj are taq mojo'qa chatjupuloq; chema k'o chik, tikil chik are taq xatwa'lijik are k'u che' ri' uk'ä' ub'i'; are k'u ri kak'am la chech si'.

Are taq xya'taj utaqkil ri alä xuk'am chu b'i ri u'kä' tek'uri' xu'mulij ri masat xuköj kän taq ri kuk'ä', are taq xkojtaj rumal xub'an k'üt jasa jë' ri utaqkil xya rumäl ri rixoqil, xka'ylöb' chrij, chwäch xuqe pataq uxküt, utz rilik xub'anö jachke taq ri che' etikitoj xuqe' xukoj retal, tek'uri' xjupi' pulew xub'ij:

- "Katojo k'üt, katwa'lija k'üt q'an uk'a' säq uk'ä', xb'itaj rumal teri' xwa'lijik xuchaple'j chi ka'ylob'em, k'ate karilö k'o chi julë' taq che' tikitöj ri ma ek'o täj are taq mojo'qa jupulöq, xut'en k'üt teri' xuk'am b'i chwaro'ch. Ri tat tek'uri' xki'kotik are taq xrilö xopön ri si', xub'ila k'u chech ri u'mi'al chi kat'iq utuj.

Ri alï xut'iqila ri tuj, are taq xtzirik xub'ila chech ri utat are chi koklöb' che uch'ajik rib', - utz lä' - xcha ri utat xök pa ri tuj. Are k'u ri alï xusik'ij ri rachajil xub'ij chech:

- Wachajil, kawilawachij b'a ri qatat chuchi' ri tuj, ma lä' we chtzirik kaxab' k'u lä' xäq k'u si rajawaxik at k'o ka ät chech ri uk'ulaxik rük' ju sin läj k'o'x kak'uläjk'u ka ri xa'oj chpam. Are taq xtzir ri tat elëm kub'an loq are taq xpe ri uxa'oj; chema xäq k'u si k'o ka ri alä chech ri uk'ulaxik pa ri k'o'x, tek'uri' xb'e rük' ri rixoqil xuta chech jäs

44 Kich'ob'oj kån ri eqati't qaman

kub'an chech ri xa'oj. Ri ali xub'ij:

- Jät chuchi' ri kwä', jak'oto taq läj jül chuchi' tek'uri' kaq'ij kan jutäq b'eq' chpam - xcha chech ri rachajil.

- Utz lä' - xcha ri alä xb'e chuchi' ri k'wä' tek'uri' xuk'ot ri aläj taq jül xuq'ij kån jutäq b'eq' xa'oj chpam.

Pa jün chi q'ij, ri tat xusik'ij ri uji' xub'ij chech:

- Nuji', kawäj nurikil; mäj kinti'ö, jat b'ä' jatzuküj nurikil - xcha chech ri alä. Are k'u ri alä xb'enlöp' chi rük' ri rixoqil xub'ij chi chech jasa xb'ix chech rumäl ri kitat. Are k'u ri rixoqil xub'ij:

Wachajil, lä' le nutat xa sib'aläj katyo'w kunä' chawech karäj lä' jawije' kuk'is wi tzij pa wi'; chema jät b'ä' chanimäj utzij chema xäq k'u si chasuk'u b'i chuchi' ri k'wä', are k'u ri staq läj jül ri xatixa wi kån ri xa'oj wene k'o chi tiko'n chpam are k'u ri kak'am loq kaqatzäk chech ri nutat - xcha ri ali.

Ri alä xunimaj xb'ek, xopön chuchi' ri k'wä' xka'ylöb' pa täq ri staq läj jül k'ate karilö je'likatäq b'oxnëy chik ek'iynäq chpam. Xuq'öl k'u loq xrulisäj choja. Rumäl wä' ek'i keb'in chech le b'oxney "uxa'oj juyüb'" kecha chech'.

Jün chi q'ij ri' ri tat xusik'ij chi ri uji' xub'ij chech:

- Nuji', chwe'q rajawaxik kab'ana chiyoj, käwäj

k'üt xäq si karuk'a'j rib' pa jün q'ij cher kak'is tene chwe'q, xa xew lä' ju sin läj nım jub'eq' ma o'k'al k'a'am chema kab'änk'u jün toq'ob' kak'is chwe'q - xcha ri tat. Ri alä sib'aläj xsach uk'u'x, kab'isonik xopön rük' ri rixoqil xub'ij chi chech jasa jë' utaqk'il xya rumäl ri kitat, are k'u ri alı xa xtze'nik xub'ij:

- Lawalö kataq ri nutat, mäj ya jun ri' ka'nowik; chema le kab'än lä' chech wachajil, aq'äb' katb'ek kaja'rsäj b'i uwarë ri amuru, tek'urı' kamajij jun anim kachaple'j upotz'ixik ronojel taq ri che' rük' ri amura, xäq jutaq potz' kaya kån chech ronojel che' q'ayes.

Are we kepotz'otäj awumal konojel, chatjupula k'üt teri' kab'ij: "chatojo k'üt, chatpeta k'üt q'ana ma'ul, saqa ma'ul; kamik küt kab'än ri achak kab'än ri apatan kachä' tek'u kawil lä' kakichaple'j jaq'aq'em konojel taq ri che' q'ayes - xuchäx ri alä.

Ri alä aq'äb' xwa'lijik xub'än uwarë ri umuru, tek'uri' xb'e pa ri k'ache'laj jawijë' kub'än wi ri chiyoj, xub'än k'üt jasa jë' ri utaqkil xya rumäl ri rixoqil xuchaple'j kipotz'ixik konojel ri che' q'ayes, we keraminik, wemna keraminik, we ku'riqo; wemna ku'riqo kusututela ri umuru pa taq ri q'ayes xb'ek.

Are taq xb'antäj wä' chpam le o'k'al ka'am ulew qajëm chi k'u kub'an ri q'ij, xjupi' pulew xub'ij:

- "Chatojo k'üt, chatpeta k'üt, chpe ta k'u aq'ij, chpeta k'u awalix kab'än k'u ri achak, kab'än k'u ri apatan q'ana ma'ul, saqa ma'ul" - xchä' xb'i'taj wä' rumal k'ate tana kayojoj jün nimaläj kaqeq' xpetik, waq', waq', waq' kacha ri nimaläj k'a'chelaj

46 Kich'ob'oj kän ri eqati't qaman

xyojöjex pulew.

Ri tat xa sib'aläj xtak'i' chna royowal chech ri uji' ma näj apan uwi' chech ronojel ri xub'an ri uji' pa ri chiyoj.

Are taq xchaqij ronojel ri q'ayes xusik'ij chi ri uji' xub'ij chech:

- Nuji', chwe'q katb'e chi b'ä', kaporöj le chiyoj ma korayij xchaqijik; chema nab'ë b'ä' rajawxik kamulij le q'ayes chuchi' ronojel le chiyoj, kasutij le uchi' ronojel, tek'uri' kaporöj kanoq. Kaporotäj awumal tek'uri' katq'ax chuk'u'x, kamulij tek'uri' kaporoj chik - xcha ri tat chech ri uji'.

Ri alä, xsach chi uk'u'x xb'enlöp' chi rük' ri rixoqil xub'ij chi chech jasa je' ri utaqkil xya rumäl ri kitat.

Ri alí reta'am chi xa tyo'w k'u'x chech ri utat xub'ij chech ri rachajil:

- Wachajil ma sach ak'u'x ink'o chech ato'ik, we jewä' kub'ij ri nutat are kab'än lä'; chema we chatopön pa le chiyoj rajawaxik nab'ë katb'e na chuk'u'x le chak, katzuküj kän ju sin läj b'eyä'; chema utz upakakexik kab'än kanöq, we kapakataj awumal, tek'uri' katök chumulixik le q'ayes chuchi' te ri' kaporoj.

Kaporotäj awumal teri' kaporöj chi le chu k'u'x, xäq k'u si chanim katqajlöp' pa le b'eya' tek'uri' katjupi'k kab'ij: "katojo k'üt, katwa'lija k'üt q'ana b'urb'u'x, saqa b'urb'u'x, chpe ta ri atoq'ob' chpe

ta ri atob'anik'' kachä'; are k'u ri kel q'an pa ri b'eyä' are ri' katto'wik chatoka k'u chpam ma xew chlä' katkolotäj wi - xcha ri ali.

Ri alä kab'isonik xb'ek are xub'anö jasa je' xb'ix chech rumäl ri rixoqil, nab'ë xb'e chuk'u'x ri chak xutzuküj kan ri b'eya' xuq'e' xujäm kanöq. Tek'uri' xok che umulixik ronojël ri q'ayes chuchi' ri nimaläj chak teri' xuporöj kanoq ronojël.

Xb'enlöp' chi k'u chuk'u'x xuporöj chi kan ri q'ayes chlä'. Aninäq k'üt xb'enlob' pa ri b'eyä' xjupulab'ik xub'ij:

- "Katwa'lija k'üt, yakataja k'üt q'äna b'urb'u'x, säqa b'urb'u'x chpe ta k'u ri atoq'ob', chpe ta k'u ri atob'anik''. Xchä' k'ate ta k'una kab'ulq'u't ju sin läj jä' xel q'an pa le ulew xub'an ju sin läj k'wä', xa k'u chpam xwuq'i' wi ri alä', xa jeri' ma xriqitäj ta rumäl ri nima'qa taq uxäq q'aq'.

Ri tat sib'aläj kaki'köt chik ma xril aponoq are taq xsutix ronojël uchi' ri chak chech q'aq', teri' xya jun chuk'u'x, sib'aläj kaki'köt chik xub'ij:

- Malt'yox xinkowin che uk'isik tzij puwi' le jün alä - xchä'. Chema k'äs k'u ri alä xopön choja.

Che ke'ëb' oxib' q'ij chi k'u aq'an ri' ri tat xusik'ij ri uji' xub'ij chech:

- Aq'äb' chwe'q k'üt kab'ek, kakojo le awex pa le qachak; chema käwäj k'üt xuq karuk'äj rib' p'a jün q'ij awumal - xcha chech ri uji'.

48 Kich'ob'oj kån ri eqati't qaman

Ri alä, xsach chi uk'u'x xb'enlöp' rük' ri rixoqil xub'ij chi chech jasa jë' ri xb'ix chech rumäl ri utat.

Ri alï xub'ij chi chech ri rachajil:

- Xäq are ma kak'is ta ri utyo'j k'u'x ri nutat chawë; chema are we chatb'e chwe'q pa le chak rajawaxik k'üt kab'ån utzaläj ub'alq'aq'exik ri awijä' kab'anö tek'uri' katb'e panim xäq xew chajab'üj kån taq ri awijä' reta'm k'u lä' kub'ån ub'anik rib' - xcha ri alï. Are k'u jewä' xub'an ri alä are taq xopön pa ri jika'n, xuchaple'j jun anim tek'uri' xuchaple'j kån ujab'ulo'xik ri ijä'. Are taq xk'iyik sik'ub'aläj patäq choläj xub'anö xuqe' pa taq wi", patäq wi" xub'anö.

Ri tat xa sib'aläj xtak'i" chna royowal are taq xrilö chi ri uji' mäj jawijë' ta ri kach'akatäj wi, ma xuq ri ab'ix sib'aläj je'l uk'iyik xepetik.

Are taq xe ajira ri ab'ix, xub'ij chi k'u chech ri uji':

- Tzirik nuji', keb'an le qab'ix kumäl chiköp rajawaxik k'üt kab'enlöp' chi chwe'q kawoko ri kaq'te' pa taq le ab'ix; chema nim kapaqab'a chkaj tek'uri' kataq'ån at k'a puwi' kaka'ylöp' loq we b'a k'o chiköp ko'k pa ri qab'ix, wek'olik ka'xib'ij k'u b'ik - xcha ri tat.

Ri alä xa rük' chi ri rixoqil xb'enlöp' wi che utayik una'oj, are k'u ri alï xub'ij:

- Lä' le nutat xa are karaj sita atkamnäq chi chwäch, xa k'u chä' lä' jelä' kub'ån chawech, chema chanimäj utzij chawoko le kaq'te, xa xew lä'

we chatb'ek rajawaxik kak'am b'i jün awë le no's, we k'u chataq'an puwi' le kaq'te kaya k'u b'i pajolom, ma lä' le nutat k'ate'l kot kusikij chawij, chema are k'u we chopön ri k'ate'l kot awük' xa are le jün no's lä' kuk'am b'ik ma at taj - xcha ri ali chech ri alä.

Ri alä are je xub'anö jasa jë' xb'ix chech rumäl ri rixoqil, xuk'am k'u b'i ri no's are taq xb'e che uwokik ri kaq'te'. Are taq xwokotajik xuya k'u b'i ri no's pujolom tek'uri' xpaqi' k'a puwi'. Are k'u ri kitat näj apan uwi' chech ri alä la qaskub'anö jasa jë' ri utaqkil xa k'atë' ma kub'an taj. Jub'eq'a k'u ri' ri k'ate'la kot kaxik'ik'ik xopön puwi' le kaq'te', k'ula kab'enlöp' puwi' jün tzij k'üt are taq xqaj puwi' xuxekëj b'i ri jün no's k'o pujolöm ri alä, are k'u ri kitat xrilö chi jewä' sib'aläj katze'n chik xub'ij:

- Teb'ari' xinkowin chech ri jün alä, xa malyox chech ri k'ate'l kot - xcha'; chema ma k'u are ta alä xb'ek xa are ri jün no's. Benaq'ij xopön ri alä choja xub'ij chech ri utat chi xpe pa ri ab'ix, ri kitat are taq xrilö chi k'äs ri alä sib'aläj xuxi'j rib' xuqe' xa xch'it ri royowal chrij ri alä.

Are taq okëm kub'an ri aq'äb', ri ali xusik'ij ri rachajil xub'ij chech:

- Wachajil, jäs kaqab'anö? xk'is le qano'jib'al, we k'u k'o chatutäq chwi le nutat; tzirik ma kaqariq ta chi kaqa'n wä' kojuch'äk k'u lä' - xcha ri ali. Are k'u ri alä xub'ij:

- Utz lä' ojanmäju b'ik, öjela b'i chwäch eqatzuküj sin qak'aslemal awük' pa jutäq le' chi

50 Kich'ob'oj kän ri eqati't qaman

k'olb'äl chik - xcha ri alä.

Are k'u ri ali xchaw chik xub'ij:

- Chema jas kaqab'anö? ma lä we kasaqir chwe'q kojkich'ab'ej k'u lä' le q'atat loq, kojik'asüj lä' - xcha ri ali. Pajunaman k'üt xkichomaj are kekik'ama la jün k'ech le tukür xuqe jün xb'uqur kakiya kän pa le kisok, are k'u we kech'aw ri kitat nimaq'äb' xa are kech'aw la ri' ri eke'eb' chiköp.

Are taq xsaqir aq'an chech ri ukab' q'ij ri tat xuqe ri nan xechaw apanöq xkib'ij:

- Wa'lijöq ali, wa'lijöq alä; xsaqirik - kecha apanöq.

- U, u, u, u, kecha ri eke'eb' chiköp ek'o pa ri ch'at.

- Ak'alab' kojcha', chixwa'lijoq; xsaqirik - xecha ri tat nan.

- U, u, u, u kaka'n ri eke'eb' chiköp mäj jun kaslob'ik, mäj jun kawa'lijik.

- Ak'alab' kojchä', xa na ix ta kixqach'ab'ej - xecha ri tat, nan.

- U, u, u, u, kecha ri chiköp.

- Noj korayij emäj chi ri jün q'ät ak'alab', ri' xeb'e ri' q'älaj ma are ta kech'awik, noj ri' xa xa'nmäj b'i ri', kächä ri unan, xewa'lijlob'ik xeb'enlob' che kilik, are taq xkitör ri uchi'ja k'ate

kekil ri eke'ëb' tz'ikin kejab'ab'ik xe'l b'i pa ri ja are emäj chi ri ejuk'uläj alk'wa'laxelab'.

Ri nan are taq xrilö chi mäj chi ri ral xk'a'narik xub'ij:

- Itzelaläj achï, chawila k'u le atyo'j k'u'x lë' ma lä' le wal sib'aläj loq' le jün alä chwäch are k'u at sib'aläj tzël kawilö. In ützw awük we katzuküj la le wal loq kawulisäj choja are k'u we ja'i' chaweta'maj k'o k'u ri ch'a'oj kaqab'an na awük' - xcha ri ixöq chech ri rachajil.

Ri achï xb'enlöb' pa taq ri k'ache'laj che kitzukuxik ri alk'wa'laxelab'; chema xäq k'u xew xuriqa jün nima ab'äj k'o jün rij tulül puw' xäq si xtzalij löq. Xül chwaro'ch xub'ij chech ri rixoqil chi emaj, xäq xew jün nima ab'äj k'o jün rij tulül puw' xerila kanöq k'o chuchi' le b'ë. Ri rixoqil xch'awik, xub'ij:

- Jäs k'u chë? ma xak'am tu löq we je ri', ri' ri nim ab'äj kab'ij are jün qaji' ri', are k'u ri rij tulül are wal ri' jät chanim jak'ama loq - xuchäx ri achï xtaq chu b'i jutij.

Ri achï are taq xb'e chik, xopön k'üt jawijë' xril wi kån ri ab'äj xuqe ri rij tulül; chema mäj chik.

Xutaqej chi k'u jün chi b'ë, xäq xew xuriqa chi jün läj kab'al yuqub'am jun aq chpam tek'uri' sotöl ka jun tz'i' rük, xew wa' xrilö xtzalij chi k'u löq. Are taq xül chwaro'ch xub'ij chech ri rixoqil chi mäj chi ri nim ab'äj xuqe ri rij tulül, xuqe' xub'ij chi xäq xew xerila chi kån ri jün aq chi'l ri jun tz'i' ek'o

52 Kich'ob'oj kän ri eqati't qaman

pa ri sin kab'äl. Ri rixoqil xub'ij chik:

- Chwe'q aq'äb' kab'e chik kak'ama la ri aq löq ma ri' are wal ri', xuqe ri tz'i' ma ri' are qaji' ri', xa u'xlanäq ri' chpäm le kab'äl rajawaxik k'üt kak'ama löq - xcha ti ixöq.

Are taq xb'e chi ri ach'i che ukab' q'ij aq'anoq, xopön rük ri kab'al mäj chi k'u ri aq xuqe ri tz'i' xutaqäj chi k'u b'i jün chi b'ë xuriqa k'u jün ja tajin kamesön jün ach'i chpam, xew wä' xrilö xtzalij chwaro'ch. Are k'u ri rixoqil xutala ri aq chech chema ri ach'i xub'ij chi emäj chik.

- La mäj k'u jäs xawil chi kanöq - xcha ri ixöq chech ri rachajil. Are k'u ri are' xukuläj uwäch xub'ij chi xäq xew jün ach'i tajin kamesön pa jün ja; chema ma xuch'ab'ei täj. Are k'u ri ixöq xub'ij:

- Jas k'u chë ma xak'am tulöq ri' ri ach'i are qaji' ri', are k'u ri meseb'äl are wal ri', rajawaxik k'üt kak'amala loq - Xcha ri ixöq chech ri rachajil.

Xb'enlöp' chi k'u ri ach'i k'ate karilö mäj chi ri ja, mäj chi ri ach'i; xa k'u jeri' xtzalij löq, chema sib'aläj xk'a'narik ma xq'i'taj k'u chech kitzukuxik, xa rumäl wä' xkichomäj rük' ri rixoqil keb'e rük' ri kaqül ja, xo'pon rük' xkita toq'ob' chech are chi kuk'is tzij pakiwi' ri ejuk'uläj kalk'u'al jawijë' nu k'u ri keriqitäj wi.

- Utz lä' - xcha ri kaqül jä chke ri ejuk'uläj winäq.

Ri ali xuna'ö xuqe' reta'm chik chi ri ekitat

kinan xek'a'nar chkij jek'uwä' xub'ij chech ri rachajil:

- Wachajil, ri enutat nunan xek'a'nar chqij are k'u xekichoko ri uq'aq'äl ri kaqül ja chqij xäq k'u k'ate' wä' chk'is tzij pa qawi' kamik - xcha chech ri rachajil.

- Wixoqil jö', jö' ojanimajöq eqowäj qib' pa le nima k'ache'laj - xcha ri alä. Xeb'e k'u pa ri k'ache'laj.

Binem tajin kakib'än pa ri k'ache'laj are taq xuchaple'j musmutem ri jäb', xk'xi'j k'u kib' ma keta'am chi xeriqitäj rumäl ri kaqül ja, xäq k'u xew ke'ëb' k'wä' xekiriqa' jun sib'aläj säq k'uruk'üj chech jä' are k'u ri jun sib'aläj q'ëq uwäch chech xaq'o'l xkichomäj k'üt keqaj chpäm ri xaq'o'la jä' are chi ma ki'litäj täj, chema ri alä xub'ij chech ri ali:

- Wixoqil utz lä' in kinqaj pa le xaq'o'la kwä' are k'u at katqaj pa le säqa jä' ma kawäj taj kux xaq'o'l xuq kayojtäj ne le ab'aqil pa le xaq'o'la kwä.

- Utz lä' - xcha ri ali are xqaj pa ri säqa k'wä', qas ek'o la chuxë' ri jä' are taq iraj! itzan! iraj! xub'än ri kaqül ja. Ri alä ri k'o pa ri xaq'o'la jä' ma xilitäj täj are k'u ri ali are xilitajik ma pa saqaläj jä' k'o wi', rumäl wä' are xk'is tzij puwi'.

Jub'eq'a k'u ri' ri alä xutö chi mäj chi kaslöp' ri kaqül ja, xël q'än puwi' le xaq'o'la jä' k'ate karilö mäj chi kel q'än ri riqoxil xane ri uwi' ri ali xäq katzeyo'p chi q'än puwi' le jä' ri ub'aqil ronojel

54 Kich'ob'oj kän ri eqati't qaman

xetukix k'a jelä'.

Ri alä are taq xril wä' sib'aläj xb'isonik xuchaple'j oq'ej, xäq k'u xew xumulij b'i ri uwi' ri alä ri ketzeyo'p puwi' ri jä' xub'olq'otij tek'uri' xuk'ol b'i pa ri uchim xtzalij chwaro'ch jawije' ri qas petnäq wi.

Are taq xopön chwaro'ch xuk'am k'u ri uwi' ri alä xut'itz' chuxe' jün läj kaswe'l pa ja, are taq xsaqir aq'an che ukab' q'ij, ri alä xub'ij chech ri unan:

- Nan, kinb'e na pa chak, b'ana k'u jün toq'ob' ma kayäk ta wä' we jün b'o'j ri ma k'o jün nuyo'm kän chuxe' - xchä'.

- Utz lä' - xcha ri unan; chema are taq sachäl ri alä pa chak, ri nan xuyäk ri b'o'j k'ate karil jün nimaläj tz'ikin je'lik, je'lik kaka'y ri rij xäl b'i chuxë' ri b'o'j. Are taq xul ri alä pa chak are xerilila ri b'o'j, k'ate karilö mäj chi k'o chuxe', sib'aläj xuyäj ri unan ma teri' tzij xutzäq ri alä ma xanmäj b'ik.

JUN ALÄ XÖK SOTZ

K'o jün alä ri sib'aläj k'ate karäj b'inem chech we xa chaq'äb', ma we xa paq'ij ri alä xa kawarik are k'u we kok ri aq'ab' teri' kab'e pa b'inem ma re kutö ri kakib'ij kakich'öb' ,ri qatat qanan chi ma utz täj xäq kab'an b'inem chaq'äb', chema ri arë' karaj karil kiwäch ri ekaminaqib' xuq'e nik'äj chik ri utom chi keb'in chaq'äb'. K'i mul tatajnäq kumal ri utat unan, b'im chech chi ma utz ta lä' le rë tajin kub'anö ma lä' sib'aläj jün nimaläj k'äx káb'an chkech ri qatat qanan kaminaqib' we jewä' kub'an jun ma ri' keqapaqchij keqapuyij k'u lä' pa tew, kaqiq'; chema ri alä ma kuta ta kech ri utat unan ameq'ël kel b'i pa b'inem ronojël taq aq'äb'.

Jun k'üt chech täq wä' we aq'äb', ri alä b'inem tajin kub'än pa taq ri q'equ'm are taq k'ate kuta uch'ab'äl jün achï kach'aw loq aninäq k'üt xtak'i'k xka'y chrij chema mäj k'u jun k'ol'ik. Sib'aläj xuxi'j rib' xpe tew chrij tek'uri' xuchaple'j b'ar'atem, chema are k'u ri ch'ab'äl ri kel la pataq ri q'equ'm xäq are katzijonik. Ri alä k'a matam xrilö chi jün achï t'uyul qäj pulew, aninäq k'üt xjët rük' k'ate karilö are uch'utitat ri kaminäq chik. Ri alä ruk' xi'n ib' xuchab'ej xub'ij chech:

- Tatku', jas kab'än waral? Wenwmna at kaminäq tatku', jäs kawa'katëj chaq'äb'? - xcha chech ri achï, are k'u ri achï xub'ij:

- Jas che kata wä' chwech? Ma k'u are iwech ix lä' kixbin pa q'ij, malyoxij chi na qak'isöm ta tzij pa wi' malyoxij chi ri ewach'il kaminaqib' xinkitäq

la awük are chi kulnub'ij chawech chi ma utz ta lä' le kab'ano - xcha ri achī chech ri alä.

Ri alä sib'aläj xuxi'j chna rib' ma xutö chi ri uch'utitat xa taq'öm la kumäl ri erach-il kaminaqib', ri alä xch'awik xub'ij:

- Tatku' ri kinta in pa ri atzij chi xa wumäl in atpetinäq waral, are k'u ri achī xub'ij:

- Tzij wī chi jelä' ma jäs qas käwaj? Jas qas katzukuj chi xäq kab'in chaq'äb' la xa k'u si na kub'ana ta le jun q'ij chawech? Are ya iwech ix lä' le pa q'ij, are ya qech öj lä' le chaq'äb', are k'u ri ät xäq are kab'a'katlöp' ch'aq'äb' koj'ix nē' kaqanä' ne qib' öj pa q'äb' ma k'ula kojapuyilä pataq b'ë jök chaq'äb' kojöq' nē' kojilöw nē' kojtzalijik xa rumäl awech ät. Chema wä' we kab'anö rī are kayo'w na k'äjsab'äl wachil chawech - xchä' tek'urī xwa'lijik xuchaple'j uch'ayik ri alä k'a jampä' are taq xuta toq'ob' ri alä xuq xub'ij chi ma kub'an ta chi jutij tek'urī xtanab'äx uch'ayik.

- We xäq are kab'an chwe'q kab'ij kawil nä nima k'äx kape na chawij - xcha ri achī xtzalijik, are k'u ri alä xuchaple'j xa'oj nimaril xopön chwaro'ch pa täq usaqirikil chi rī.

Ri alä ma wi jub'eq' k'o ta xutzijöj wī ri xuriq pa rī ri aq'äb' rī. Ma k'u xk'äj ta uwäch xane si xb'e wi na pa wa'katem pa ri jün chi aq'äb' aq'anöq, chema sib'aläj xki'kotik ma mäj juyäl xutaqale'ej. Pa le jün chi aq'äb' aq'anöq xb'e chi pa wa'katem xuk'am b'i jün unima ch'ami'y, tajin qas kawa'kat pa le b'ë tza'm ja apanöq rech ri tinamit

are taq k'ate karil jün achï kanatät pa täq ri q'equ'm oponëm rech pa ri tinamit aninäq k'üt xtzalij chrij tek'uri' xök chuchi' ri b'ë xrowäj rib', chrij jün popikaläj q'ayes k'o chuchi' ri b'ë.

Are k'u ri achï suk' uwäch xopön rük' le popik q'ayes, jawijë' ri rowäm wi rib' ri alä.

Ri achï are taq xopön rük' ri popik q'ayes xch'awik xub'ij:

- Alä jäs kab'anö? Jasche kawowäj awib'? Xa in wä' - xchä' are k'u ri alä utitz'itz'em rib' chuxë' ri q'ayes ma kach'aw tu loq, chema ri achï xäq are kach'aw köq, rük' uxi'n ib' k'u ri alä xël la chuxë' ri q'ayes.

- Atjachinäq? - xcha chech ri achï, are k'u ri achï xutzalij uwäch xub'ij:

- Xa in wä' inach'utitat ri xinach'ab'ëj ch'aq'äb' kab'ijir - xchä'. Ri alä rük' xi'n ib' xuq b'arb'atem xub'ij chech ri achï:

- Jas k'u kab'an chwech kamik? - xchä' ri achï xub'ij: Kamik xinpe che uk'isik tzij pa wi'; chema ma k'u sita kink'is tzij pa wi' xane xa xew lä' chi ma wi jub'eq' chik chatzalij chwäch awo'ch xuchäx ri alä, chema ma k'u jub'eq' xuk'oxomäj ri alä chech ronojël ri xb'ix chech.

Ri alä xuta chech ri achï jasa jë' ri xub'ij, are k'u ri achï xutzalij uwäch xub'ij:

- Le nutaqkil ya'om ma katinkamsäj taj xane ri

k'ajsab'äl wachil kaya'täj chawech rumäl ri ano'jinik kab'anö are katintäq b'i pa jün chi k'aslemal, chema ma qük' ta öj ri ojkaminaqib' xuq ma kük' ta ri upawo'ch xane pa jule' chik chi k'aslemäl. Ri alä xk'a'narik xuk'amala ri uch'ami'y xucomalä' kuch'äy ri uch'utitat, chema ri uch'utitat xch'aw chi jutij xub'ij:

- Jas che kach'ayanik? At xattzukün chawij, ma xa nu k'u xqilö ma utz ta kana'ö kab'in paq'ij xane are utz kana'ö kab'in chaqäb kab'anb'ej k'äx chqech öj rumäl k'u wä' kaya'täj wä' chawech - xuchäx ri alä.

Ri alä sib'aläj xk'a'narik xuk'äq rib' chrij ri uch'utitat tek'urü' xuchaple'j uch'ayik. Ri uch'utitat xrilö chi jewä', rük' choq'ab' xuya ke'eb' k'olön q'äb' chech ri kaperäj uxorä ri alä xäq k'u si are chi' k'i xetzaq la chech uwarä ri alä xäq xew kajib' ri ma xetzäq tula chwäch ke'eb' ajsik ke'eb' ikem are k'u ri ronojel xetz'äq löq.

Ri alä xuchaple'j oq'ej ma sib'aläj kapulüw chi ri upuchi' chech kik'; chema ri uch'utitat ma xku'ï' ta uk'u'x xuya chi jujün k'olön q'äb' chech ri ub'aq'wäch ri alä xäq k'u si are chi' xtz'ajlin ub'aq'wäch ri alä jacha jün xkoyopä' xa k'u rumäl wä' xsanasöb' pulew xsach'ik.

Jub'eq'a k'u ri' ri alä xk'astajik chema sib'aläj q'oxom k'olik ma xe'l nik'aj chech ri uwarä xuqe ri ub'aq'wäch sib'aläj espojnaq, are taq xka'yik k'ate karilö ma chaq'áb' ta chik xane sib'aläj pa q'ij chi ub'anöm uxë' taq ri che' xub'ij ri are' chi xsaqirik chla k'ate tik'il aq'äb'; xa are ri ub'aq'wäch xk'extäj

rumäl ri k'olön q'äb' ri xya chech rumäl ri uch'utitat xub'ij chech:

- Alä are k'u wä' k'ajsab'al awäch xinb'anö, kinb'e k'u in chanim chema b'im chwech chi kinya kän wä' we jün atz'yäq chawech, chak'ama k'ut, chaq'u'ja q'anöq ma lä' tew lä' kana'ö - xcha chech ri alä xuya k'u kän jün nimaläj q'ëq atzyaq chech, mäj nu k'u räjä xuk'am kän ri alä chema xuk'am wi ma sib'aläj tew kuna'ö.

Are taq xb'e ri uch'utitat, ri alä xuq'u'j k'u q'an ri nım atz'yäq chema nojim, nojim xök uwaram.

Are taq qas warnaq xk'extäj k'u ri unimal xül ju sin läj ch'in, tek'uri' xk'extäj ri ub'aqil ronojel xuq le nım atzyäq uq'u'um xäq si xnak'i' chech ri ub'aqil raqan uq'äb'. Are taq xk'astajik mäj chi uchomanik winäq chech xane xaq si kaxik'ik'lob'ik xb'e xetaq ri che'. Ri achı ma winäq ta chik xane xk'extajik xux jün nimaläj soz'.

Ri alä jewä' xuriqö ma xäq kawa'kät chaq'äb', ri qatat, qanan, qäs qachaq' kaminaqib' xek'a'nar chech ma mäj uk'ixib'al chkiwäch.

Kab'ixik chi ri ojër tzij emäj la' le soz' k'ate na jewa' xuriq ri achı cher xök soz' chla' xek'iy wuloq.

unali n'olon p'áe n'kys chuch tumáí n'gont'itáí
kudí' chuch

Ále an' k'u wá - k'áasá'á' áwách - kínd'áno
k'inde k'u n' ch'áim ch'émá' á'wé' ch'wé' ch' k'ínys
kán wá' k'á' jún á'á'yá' ch'wé' ch'k'á'ns k'u
ch'á'á'á' á'á'á' n'á' wá' k'á'á'á' - k'á'á'á' ch'ech
n'á' k'á'yá' k'u kán jún n'ímá'á' p'á' á'á'yá' ch'ech
má' n' k'u t'á' k'úk'á' kán n' á'á' ch'émá' k'úk'á'á' wá'
má' á'á'á'á' t'á' k'úk'á'á'

Ále t'á' k'á'á' n' á'á'á'á' n' á'á' k'úd'á' k'u p'á'á'
n' ch'á' á'á'yá' ch'émá' n'ímá' n'ímá' k'ók' uwá'á'm

Ále t'á' n'á' wá'á'á' k'á'á'á' k'á' n' g'á'á'á' k'á' jún
á'á' á'á'á' k'á'á'á' k'á'á'á' n' k'á'á'á' k'á'á'á' k'á'á'á'
á'á'á'á'á' k'á'á'á' k'á'á'á' k'á'á'á' k'á'á'á' k'á'á'á'
á'á'á'á'á' k'á'á'á' k'á'á'á' k'á'á'á' k'á'á'á' k'á'á'á'
á'á'á'á'á' k'á'á'á' k'á'á'á' k'á'á'á' k'á'á'á' k'á'á'á'
á'á'á'á'á' k'á'á'á' k'á'á'á' k'á'á'á' k'á'á'á' k'á'á'á'

Á'á'á'á'á' k'á'á'á' k'á'á'á' k'á'á'á' k'á'á'á' k'á'á'á'
á'á'á'á'á' k'á'á'á' k'á'á'á' k'á'á'á' k'á'á'á' k'á'á'á'
á'á'á'á'á' k'á'á'á' k'á'á'á' k'á'á'á' k'á'á'á' k'á'á'á'

Ká'á'á'á' k'á'á'á' k'á'á'á' k'á'á'á' k'á'á'á' k'á'á'á'
á'á'á'á'á' k'á'á'á' k'á'á'á' k'á'á'á' k'á'á'á' k'á'á'á'
á'á'á'á'á' k'á'á'á' k'á'á'á' k'á'á'á' k'á'á'á' k'á'á'á'

RI RATI'T RI TUJ

Ri staq eqati't eqamam, kakich'öb' chqech pa taq we q'ij kamik, cher ri ojër tzij ek'o staq eke'ëb' ri'jab', ri ek'o pa ju sin läj tinamit, jawijë' ri winäq ri ek'o pa ri aläj tinamit. Sib'aläj tyo'w kakina' chkech wä' we staq ri'jab' ri', rumäl k'u tyo'b'äl kipam, kitasöm apan ko'ch ri' ri staq ri'jab' k'a tza'm taq ri ja apanoq. Wä' we staq ri'jab' ri', xuq sib'aläj k'o kiq'inomal, xuq k'i uwäch chi jastäq ri pwäq rajil k'o kük'. Tz'u'uma taq winäq kecha ri k'u konojel ri winäq chkech ma are kakilö mäj yab'il kakiriqö, xäq are ma kekäm täj chla sib'aläj nima'q chi ri kijunab', xuq epayib' kecha chkech ma xäq churaxij kakimëq' kib', kakich'äj kib' chpäm ju sin läj ch'in tuj kiwokom, chema ri winäq ma keta'm täj chi xa rumäl umeq'ik kib' pa ri tuj, mäj yab'ilal kakiriqö xuq sib'aläj ekö ataq winäq. Are k'u ri a're' xaq etuqa'rib'a taq winäq konojel.

K'o k'u jün q'ij xeqajöq, cher xpe jün nimaläj yab'ilal puwi' wä' we aläj tinamit ri' xuqe nik'äj taq tinamit chik, ri sib'aläj k'äx xub'an chkech ri winäq, xäq k'u xew ri stäq eke'eb' ri'jab' ma xeyawäj taj, xäq kiwäch wi. Ek'o k'u ke'eb' oxib' winäq ri xeq'i'täj pa ri q'oxom, xena'taj kiq'ij kalaxik ri staq eke'ëb' ri'jab' chkech; xewa'ljlöb' k'u b'ik xeb'e kük', tek'uri' xkita toq'ob' chkech, che we ne k'o ne jäs uwäch chi kunab'äl kük' ri kuxlansän rech ri kiyab' kakiya te ne chkech are chi keto'täj pa ri q'oxom. Ri staq eri'jab' sib'aläj xël kik'u'x chkech ri winäq, mäj jas ta k'u kunab'al xkiya chkech, xane xa xek'chapple'j la kitujaxik chpäm ri sin kituj

62 Kich'ob'oj kån ri eqati't qaman

kiwokom, ri ri'j ixöq are xu'tujäj ri ixoqib', are k'u ri ri'j achï are xu'tujaj ri achijab' loq, chema xäq k'u si are chï' xekunatäj loq konojel.

Are k'u wä' xkil konojel ri winäq ri ek'o pa ri aläj tinamit xuqe ri ek'o chi pa taq nik'äj chik chi tinamit, chi xekunatäj ri nik'aj, rumäl wä' xkimulila chu b'i kib' ri a're' xeb'enlöb' chi kük' ri staq ri'jab'. Ri staq ri'jab', jek'uwä' xkib'ij chkech konojel ri winäq:

- We b'a kixkunatäj b'ik, mi malyoxij chqech öj; xane chixmalyoxina chech we loq'oläj juyub', ma are kayo'w lä' le ikunatajik; ma chwäch ri are' kel wi le si' le kaqameq'sab'ej rech le tuj, xuqe le q'ayes, le uxäq taq che' le kaqameq'sab'ej iwech loq pa le tuj - xecha ri ri'jab'. Are täq xtzir ri tuj, konojel k'u ri winäq xchple'x koksaxik chpam, tek'uri' xchapple'x la kimeq'saxik rük' ri uq'aq'äl ri tuj, xuq xeji'jitëx la rük taq ri q'ayes, xa k'u rumäl wä' xkunatajik.

Are k'u wä' xkil konojel ri winäq ri ek'o pa ri tinamit cher xäq k'u si are chï' nïm kekil chwi ri staq ri'jab'a taq winäq, xuq tek'uri' xk'oji' kik'ixib'al chkiwäch.

Xäq k'u chi ke'ëb', oxib' q'ij aq'än ri', ri ri'j achï xkamik, xäq k'u ulukël chi ri ri'j ixöq k'o kån pa ri ja. Are k'u wä' xkil ejuk'uläj winäq ri ek'o apan naqaj chech ri sin ko'ch, xeb'e k'u chwaro'ch ri sin ri'j ixöq, chema xa chech uk'amb'ejaxik, xuq xa chech rilik ri je'likatäq jastaq ri k'o rük' ma wene kekowinik kakelaq'äj la nik'äj kech chech. Are taq xo'ponik, je k'uwä' xkib'ij chech ri ri'j ixöq:

- Kujulä nan, xa xojpe rük' sin animä lä, läm na käj lä kab'än la' jün toq'ob' chech qakunaxik, taq xa si q'oxom k'o pa ronojël qab'aqil. Xecha ri ejuk'uläj winäq. Are k'u ri ri'j ixöq reta'm chik jasajë' ri kichomanik, xu'köj pa ja; tek'uri' xutukula jub'ëq' q'or pa ju sin läj xa'r, xuq xuk'amala jun si lej, tek'uri' xuwitz'otz'irsala chwa q'aq'. Are taq xb'antäj wä' rumal, xuk'äm k'u ri tuk'üm q'or xuya chech ri achï, are k'u ri wotz'otz'a lej xuya chech ri ixoq tek'uri' xub'ij chkech:

- We b'a qas tzij chi ixowab', nojim la' kuxlän le q'oxom. We xa k'ate' ja'i'? Chema kuk'üt nu k'ula' - xchä'.

Ri achï, xutij k'u ri tuk'üm q'or, are k'u ri ixöq xutij ri watz'otz'a lej Chema xäq k'u chi ke'ëb' oxib' q'ij ri' ri achï xpe uchi', xkamik, are k'u ri ixöq xchaqij ronojël ri ub'aqil xkamik xa rumäl ri kawachil xkib'än chech ri ri'j ixöq.

Xa k'u rumäl wä', ri winäq sib'aläj xkiya uq'ij ri ri'j ixöq, xkichomäj k'üt kikeseläj la pa ri sin ro'ch, kakiq'axëj pa ri tinamit; chema are taq xo'pön chwaro'ch ri ri'j ixöq, k'ate kakilö qajnäq chi chech nimaläj yab'ilal, räj k'u xkik'amala löq; chema ri ri'j ixoq jewä' xub'ij chkech:

- Maltiox chiwech loq'oläj taq wal, maltiox: chema mäj k'u welik b'ik waral, xäq si chi' wä' nukamik, nusachik - xcha ri ri'j ixöq. Are taq xb'i'taj wä' rumal, xuk'amala k'u ju sin läj raj, tek'uri' xuchaple'j uxut'ixik pa ja. Jub'eq'a k'u ri' kexik'ik' jün komön tz'ikin xo'pön puwi' ri sin ro'ch, are k'u xerelesäj la ri winäq loq' choja, are xu'köj chi na

64 Kich'ob'oj kän ri eqati't qaman

kän ri tz'ikin pa ja. Xub'ij k'u chkë ri tz'ikin chi kakesäj b'i ri q'ana taq pwaq ri saqa taq pwaq xuqe ri jastaq ri pwaq rajil, chpäm ri ro'ch, kekik'aqa kan pa taq le juyüb. Ri tz'ikin, xkib'än küt jasajë' ri kitaqkil xya'ik xkesäj b'i ri q'ana taq pwäq ri saqa taq pwäq xuqe ronojël ri jastaq ri pwäq rajil chpäm ri ro'ch ri ri'j ixöq tek'uri' xekik'aqa kän pa taq ri juyüb'.

Ri upwäq ri kaqa taq ab'aj are wä' xuk'utunsaj chi le ab'aj kaksax pa taq le tuj, ma xäq ta apachkë chi ab'äj, xane si rajwaxik wï chi are ri kaqa taq ab'aj ko'ksaxik, weja'i' ma utz taj. Are taq xk'aqatäj kän kumäl ri tz'ikin, ri q'ana taq pwäq, ri saqa taq pwäq xuqe ri jastaq ri pwäq rajil, are taq xeqaj pulew xäq si xo'k ab'äj; chema kaqa taq xo'k wï.

Are täq xb'antäj wä' rumal, are k'u xu'sik'ij chi ri winäq, xub'ij k'u chkech chi kakit'iqila ri utuj ma kuch'äj na rib' chpam. Ri winäq xkit'iqila ri tuj, are taq xtzirik xkitelëj k'u ri ri'j ixöq tek'uri' xkiköj pa ri tuj: jub'eq'a k'u ri' oknäq, xech'aw ka ri winäq k'ate kakitö mäj chi kach'aw loq, xeka'y k'u koq k'ate kakilö mäj chi ri ri'j ixöq, xsach chpäm ri tuj. Rumäl wä' ri eqawinaqil pa taq we q'ij kamik we k'o kiyowab' xäq si chanim kakikojla patuj, kekimeq'a la ruk' uq'aq'al le tuj xuq rük' uxäq taq che'.

We xäq kuraq uchi' jun patuj, kakiq'ilö, kakib'ij chi ma utz taj ma k'o ri rati't tuj, tzël kutö kechä'.

We k'o jün ak'al kalaxik, ri unan ri ak'al lajüj q'ij katujäx na chpäm ri tuj, chu lajüj q'ij k'üt ri

iyom kutzij staq kotz'ij pa le tuj, tek'uri' kuporöj
pom chpäm le tuj, wä' we kub'anö ri', jün
maltyoxib'äl kuya chech ri rati't ri tuj, wemna
kub'anö, kab'ixik chi ri ak'al ri xalaxik xäq yab'il
kuriq pa ronojel ri uk'aslemal.

Yom kutzi stad tuzi' da se tul tekun' kubori
pom chum te up' wa' we kub' and ri' ju
mallo'ob'ol kôya chon' a' m'it' n' tul' yanis
kub'ân' k'ob'ak' o'it' n' k'ob'ak' xâp' y'ob'it'
k'ud' da m'ob'it' n' k'ob'ak' m'at' m'at'

RI JUN ACHĪ RI XSACH RIXOQIL

Pa taq ri ojër taq q'ij kanoq, k'o ju sin läj tinamit ri k'o ka chuxë' jun nimaläj juyüb', chuchi' k'u wä' we aläj tinamit ri' k'o jun b'inël jä' kaq'axik jawijë' qas ko'pön wi ri winäq chech uch'ajik kib' xuq chech taq ketz'anem ma sib'aläj je'lik chi jä'.

Chpäm k'u wä' we tinamit ri' ek'o wi juk'uläj winäq ri xek'uli'k wä' we ejuk'uläj winäq ri' sib'aläj kakiloq'öj kib' chirib'ilo'n taq kib', ronajël taq q'ij sib'aläj utzil ki'kotemäl kech xuq ronojël taq q'ij ameq'ël ti'ij kakitijö ma ri achajilom are b'enaq uwi' chech ri tzukunik kech chiköp. Ronojël taq q'ij si k'o wi ri chiköp kükamsäj loq we kab'ek.

Chema are k'u kub'ana wi chi ri achajilom k'o ri xäq xew ku'kamsäj kän ri staq chikop ma ku'käm ta löq xäq xew wi chi kub'an kän k'äx chkech. Rük' wä' we kub'anö ri' ri juyub' taq'aj xk'a'nar chech ri achĭ ma sib'aläj k'äx ri tajin kub'anö.

Qa jün q'ij ri' ri achajilom xb'e chi jutij pa ri tzukunik chema xuk'äm k'u b'i ri rixoqil rük', ma xkichomaj chi we kakamsatäj ri nab'ë chiköp kumal xäq si kakipililä' tek'uri' kakib'olola kech ri uti'jal pa ri k'ache'laj.

Are taq xo'pön pa ri nimaläj k'ache'laj k'ate kakitö mäj jün chiköp katz'e'nik, mäj jun chiköp kaslab'ik, junelik katz'inöw k'u ri juyüb'. Ri achĭ sib'aläj xb'isonik ma karilö chi mäj jun chiköp

kasläb' taj. Tik'il q'ij k'u ri xpe jün kinumik ma mäj k'u kiwa kitijöm b'i rech nimaq'ab'il, xtak'i' k'u royowal tek'uri' xuchaple'j uyajik ri nimaläj k'ache'laj; jub'eq'a k'u ri are xuchaple'j chi uyajik ri rixoqil xub'ij chë chi utz katzalij chwa ri ko'ch ma we ne xa are ajchak chech xuq wene xa are sub'unel. Ri rixoqil xuchaple'j oq'ej xub'ij chi man kab'e taj; chema ri achajilom rük' royowal xuyäk ri rixoqil pulew tek'uri' xupqachij loq xub'ij:

- iJät kinchä! iJät! jewä' qas tajin kub'ij are taq k'ate kakil jun nimaläj masat xq'ax apan kük', chanim k'ut xutala sachb'al umak chech ri rixoqil tek'uri' xub'ij chech chi kariye'j na kän chla' ma kab'enlöp' na ri are' che rilik ri masat.

Ri ixoqilom oq'ej kub'anö xkanäj kan chech riye'xik ri rachajil. Are k'u ri achajilom aninaq xb'enlöp' che rilik ri masat are chi kukamsäj rük' ri upichk'un; chema sib'aläj xqaj umayij chech ri masat are taq xuriqa' ma sib'aläj ri kotz'ij kolenëm pa ri ruk'ä'.

Xresäj k'u ri upichk'un jün tzij xuya b'i jun rech ri masat, ri masat sib'aläj xwayinik tek'uri' xuraqaqëj uchi' jacha uch'ab'al winäq xub'anö - iAYALEEE! iAYALEEE...! - xchä' tek'uri' xsanasöb' pulew.

Ri achajilom sib'aläj xsach uk'u'x, nojim, nojim xq'ib' ka rük' ri masat, tek'uri' xresäj ri umuru xuchaple'j upoch'ik ri masat. Aninäq k'üt xuramila b'i jub'eq' ti'oj tek'uri' sib'aläj katze'n; rük' uki'kotemal xb'enlob' rük' ri rixoqil, chema are taq xopön pa ri k'olb'al jawije' ri xuya wi konoq xrilö

mäj chi ri rixoqil. Xuchaple'j k'u utzukuxik pa ri k'ache'laj mäj k'u wi xuriqö.

Ri achajilom sib'aläj kab'isön chik xpe chwa ro'ch, chema xuk'äm k'u ri ti'ij loq are chi kub'öl na ri rixoqil choja. Are taq xül chwaro'ch xrilö mäj chi ri rixoqil, xuchaple'j k'u usolik uxe' xäq si mäj xuriqa wi.

Che ukab' q'ij k'u aq'an ri' xb'enlob' chi che utzukixik pa ri nimaläj k'ache'laj xb'e k'u ri jun q'ij rumal xäq si mäj xuriq wi. Xök aq'äb' chwäch mäj chi k'u kab'e wi xa chuxe' jun che' xq'oyi' wi, chema ma k'u kok ta uwaram ma xpe jün nimaläj jäb' ri xuch'aqab'a ronojel uwachulew xa k'u rumäl wä' xa puwi' ri juwi' che' xpaqi' wi xt'uyi' la chkaj.

Karäj nik'äj aq'äb' lo ri' k'ate kutö k'o jün ksalöb' chuxë' ri juwi' che', xka'y loq k'ate karilö jun nimaläj q'ëq kasläb' chuxe' ri che' xub'ananëj uka'yik k'a matam xrilö jün nimaläj tz'ikin ri k'o ka chuxe'. Ri achï xuchomaj wene are rixoqil tē' xa ne uköjöm rib' che' tz'ikin xch'aw k'u löq xub'ij:

- Wixoqil, wixoqil jas kabanö? - xcha'. Are k'u ri tz'ikin are taq xutö aninaq kaxik'ik'lob'ik xpaqi' puwi' ri che' xopön k'a rük' ri achï.

Ri achï sib'aläj xuxi'j rib' ma karilö xopön ri tz'ikin rük', are k'u ri tz'ikin xch'awik xub'ij:

- Achï jas tajin kab'än waral? Ri achï xub'ij:

- K'äx wä' we wech in ma xa b'is oq'ej wä' - xchä' tek'uri' xumajij oq'ejchwäch ri tz'ikin. Je k'u

70 Kich'ob'oj kän ri eqati't qaman

wä' xub'ij ri tz'ikin:

- Ja ne che ma k'u utz kab'ij chwë, ma in xäq si katintö wi ma in k'ula kinb'inlöp' pa ronojël we uwachulew; we puwi' nima'qa taq juyüb', we pa kaxön taq swan, we pwi' polö xäq si kinb'in wi in - xcha ri tz'ikin. Are k'u ri achï xutö chi jewä'; xub'ij k'u chech ri tz'ikin jasajë' ri uk'eyowal xuq xuta k'u nimaläj toq'ob' chech ri tz'ikin are chi chutö' ta b'a chech utzukixik ri rixoqil. Ri tz'ikin xub'ij:

- Ma kab'isön ta chik achï, we chsaqirik katink'am k'u b'ik keqatzuküj ri awixoqil jawijë' ri kawäj wi ät - xcha ri tz'ikin.

Are taq xsaqirik, ri tz'ikin xreqäj b'i ri achï chrïj uwi' tek'uri' xeb'e che utzukuxik ri ixoqilom. Oxib' q'ij k'üt xesolin puwi' nima'qa taq juyüb' chi'l jün q'ij puwi' ri nimaläj polö xäq si mäj xkirïq wï, xq'i'täj k'u ri tz'ikin xub'ij chi man k'u q'ï ta chik kab'e chnä, rumäl wä' xkijäch kib' rük' ri achï.

Ri achï xuchaple'j chi jutij oq'ej ma karilö chi mäj jas kakenëy chech ri rixoqil, xök chi che uchomaxik jawijë' ri kuta chwi ri toq'ob' are chi kuriq ri rixoqil, jub'eq'a k'u ri' xub'ij:

- iXinriqö! ixinriqö! weta'am jachin rük' kinb'e chwi, rük' le q'ij kinta wi toq'ob', ma la' le are' sib'aläj näj kaka'y wï xuqe' ronojël we uwachulew kaka'y wï - xchä'. Aninaq k'üt xb'e rük' le q'ij xub'ij chech:

- Loq'oläj q'ij b'ana la jün toq'ob' chwech chinto'o la chech utzukuxik ri wixoqil ri xsachik,

kawäj k'üt kinriqö jawijë' ri k'o wï are chi kink'ama loq - xchä' chema sib'aläj oq'ej kub'anö. Utz lä', kulata utzijol käb'ij - xcha ri q'ij chech ri achï.

Ri q'ij sib'aläj xutoq'ob'aj uwäch ri achï rumäl ri oq'ej, rumal wä' xub'ij:

Che ukab'ij k'u aq'an rï', ri achï xb'e chi rük ri q'ij che utayik la k'o lo jawijë' xilitäj wï ri rixoqil. Ri q'ij xub'ij:

- Achï, sib'aläj kel nuk'u'x chawech, chema mäj jawijë' te ne xinwïl wi ri awixoqil, xuqe le nub'aq'wäch ma kakowin täj kaka'y pa taq ri k'olb'al ri k'o k'a pa taq le nima'qa taq swan, ma xuq xwäj te në' in xinwïl ta nä chema xpe ri sutz' xuch'üq ri nuka'yem, rumäl wä' man xinkowin ta chik xinka'y chna pa le ub'eneb'äl q'ij iwir; are chi', utz lä' katzuküj sin kab'e chwï ma xäq si man kinkowin tä wi in che utzukuxik - xcha ri q'ij.

- Mäl b'a tyox chech lä loq'oläj q'ij - xcha ri achï xtzalij loq. Xäq k'u si pa rï' ri q'ij rï' xb'enlob' rük' ri ik' chech utayik ni toq'ob'. Jek'uwä' xub'ij chech:

- Loq'oläj ik', xa xinpe rük sin animä lä, wene kixib'äl wä' we kinb'anö, chema toq'ob'äj b'a lä nuwäch, ri wixoqil xsachik ma weta'm taj jawijë' k'o wï, chinto'o b'a la chech utzukuxik, xinpe rük' loq'oläj q'ij chema man xkowin taj xrilö, rumäl wä' xinpe ük la, are chi kintö' la chech utzukuxik - xcha ri achï chech ri ik'.

Ri ik', are taq xutö chi jewä', jek'uwä' xub'ij chech ri achï:

- Achï, jaschë ri q'ij? chema kinkubsäj ak'u'x kintzuküj ri awixoqil, xa xew lä' si ma q'a'ï ak'u'x chwij ma are taq käqaj le jäb', xäq si man kinkowin ta chwï kintzukuj, ma kape le sutz' kuchüq k'un nuwäch; chema utz kulata wi utzijol käb'ij - xcha ri ik' chech ri achï.

- Utz b'a lä' ik inretäl ük' la käb'ij - xcha ri achï xtzalij loq. Che ukab'ij k'u ri, ri achï xb'e chi rük' ri ik che utayik utzijol ri rixoqil la k'o lö jawijë' xutaqale'j wi. Ri ik' xub'ij:

- Achï, utz lä' tzuküj sin kab'e chwï ma in xäq si man kinkowin taj, xwaj xintzuküj ri awixoqil chema xqaj ri jäb' tek'uri' xök le sutz' xuch'üq we nuka'yem, xa k'u rumäl wä' man xinkowin taj xintzuküj - xchä'.

Ri achï, xumaltyoxij kanoq tek'uri' xtzalij loq.

Ri achï, xumajij chi oq'ej; ma karilö mäj jun kato'w chech utzukuxik ri rixoqil, chema xutö xkib'ij le q'ij chi'l le ik' chi le jäb' chi'l le sutz' kekowinik kakich'üq uwäch le kika'yem a're' rumäl lä' xub'ij:

- We le jäb' chi'l le sutz' kekowinik kakib'än wä' are nu k'u kub'ij wä' chi ri a're' are sib'aläj ek'o chi nä chkiwäch le q'ij chi'l le ik' - xchä'.

Rumäl lä' aninäq xb'enlöp' rük' ri jäb', xub'ij chech chi we ta karäj katob'än ta chech utzukuxik ri rixoqil ri sachnäq. Are k'u ri jäb' xutzalij uwäch xub'ij:

- Achï, kel nuk'u'x chawech chema ma kinkowin

taj katinto'ö, ma we wech in xäq ya'yöj ri k'olb'äl ri kinqaj wī. Xuqe' k'o k'olb'al ri man kinkowin ta wī kinokik ma k'o ri k'o k'olb'äl xe' taq le ulew xuq pa taq le ab'äj ri man kinkowin tzuküj sin kab'e chwī - xcha ri jäb' chech ri achī. Xew k'u wä' xuta la ri achī xtzalij loq.

Che ukab' q'ij aq'anöq, xb'enlob' chi rük' ri sutz', jek'uwä' xub'ij chech:

- Loq'oläj sutz', kuyula numak; wene k'ixib'äl wä' we kinb'anö. Chema katoq'ob'äj ta b'a la nuwäch, ma xinpe rük' ri q'ij, rük' ri ik' xuqe rük' ri jäb' ma ekowinäq ta chech ri nuto'ik, chema chi lä q'a'l wi nuk'ux ma ri lal kakowin lä kopön la pa taq ronojel kolb'äl rech we uwachulew, xa k'u rumäl wa' kinta toq'ob' chech loq'oläj animä lä; are chi chintö' ta b'a la chech utzukuxik ri wixoqil ri xsach kån pa ri k'ache'laj are taq xink'am b'i pa tzukunik; chema kawäj küt kinriqö jawijë' ri kariqitäj wī - xcha ri achī chech ri sutz'. Are k'u ri sutz' xub'ij:

- Achī sib'aläj malyox chawë jewä' kab'ij, chema tzukula sin katb'e wī, ma q'a'i' ak'u'x chwij; ma in kinkowin lä' kinopön pa ronoojel le uwachulew chema xa rumäl le kaqiq', we mäj xa k'u rumäl xtzalij chi ri achiloq.

Ri achī, aninäq xb'enlob' chi rük' ri kaqiq' xub'ij chech:

- Loq'oläj kaqiq', toq'ob'äj la nuwäch, chëla b'a k'u'x lä chwech, kintz'ön b'a chech sin animä lä, cher chintö' ta b'ala chech utzukuxik sin wixoqil ri xsach kån pa ri nimaläj k'ache'laj are taq xink'am

b'i pa tzukunik. Xinpe k'u kük' le q'ij, le ik', le jäb' xuqe le sutz' chema man ekowinäq taj inkito'om rumäl wä' xinpe ük' lä ma weta'am chi ri lal kakowin lä kasolij la ronojel we uwachulew xuqe' weta'am chi ri lal kakowin lä kopön la pataq ri k'olb'al pine ta si owatäl k'o wuloq, chema xäq si kakowin wi lä kopön la chlä' - xcha ri achï chech ri kaqiq'. Are k'u ri kaqiq' xub'ij:

- Achï, xäq b'a ma b'isön chik, in xäq si katintö' wï, q'a'la b'a ak'u'x chwij. Chwe'q keqatzuküj ri awixoqil, chwe'q kawil uwäch ri awixoqil, rumäl lä' rajawaxik aq'ab'il atk'o chi waral. Chwe'q pa junamam k'ut kojb'e chech ri utzukuxik - xcha ri kaqiq'.

Ri achï sib'aläj ki'kotemäl chi rech xtzalij loq.

Che ukab' q'ij k'u aq'anöq mojq'a k'u saqiröq ri achï k'o chi ka rük' ri kaqiq', are taq xpakab'ob'ik ri kaqiq' xusik'ij ri achï xub'ij chech:

- Kawäj k'üt kajaki' b'i chrïj nuwi' chema kö k'üt kinachapö ma in xew we xinb'ek k'o chëla pa nub'ë ma aninäq k'üt kinbek xchä'.

- Utz lä' - xcha ri achï, xjaki' k'u chrïj uwi' ri kaqiq' xäq k'u si are chi' kajumüm ri kaqiq' xb'ek.

Jümm, jümm, jümmm... kub'an ri kaqiq' xbek xaq'an puwi' ri nima'qa taq juyüb', jümmm, jümmm... kub'anö xqaj pa taq ri nima'qa taq swan, jümmm, jümmm... kub'anö xök pa taq ri nima'qa taq pëk xuq pa taq ri teq' ri k'o chech ri tz'aläm taq ab'äj, jümmm, jümmm... kub'anö xesolina la

puwi' ronojel le nimaläj polö, si k'u k'ula keb'enlöb puwi' ronojel we uwachulew. Jümmm, jümmm... kub'ån ri kaqiq' reqäm ri achï xo'k b'i chpam ju sin läj teq' ri k'o chwäch ri tz'aläm ab'äj, ri sik'ub'aläj nïm oknaq b'i chpam ri juyüb'.

Näj k'üt xeb'in pa ri aläj teq' k'a mätam xo'pön k'a chpam. Are taq xo'pön k'a chpäm ri nimaläj juyüb' k'ate kekil ri ek'i chi winaq ek'o chpam; chema nimaq'ij k'üt ek'olik.

Ri achï xuchaple'j k'u wa'katem chkixo'l ri winäq, k'ate karilö k'o ri rixoqil chkixo'l ri winaq; chema ximitäl k'u raqän uq'äb' kumäl ri a'jaw rech ri juyüb'. Xb'e k'u ri achï kük' ri a'jaw xub'ij chkë:

- Loq'oläj taq a'jaw, jaschë chi xo'wáj aläq le wixoqil chnuwäch? Jaschë chi ximöm aläq le wixoqil? la ma k'u üt z katzoqopij lu b'ik - xcha ri achï. Are k'u ri A'jaw xkib'ij:

- Jaschë chi kab'ij loq'oläj chqech? Ma k'u kul chawech chi k'o jun qach-'il xakämsäj pa le k'ache'laj, are chi' xel b'i pawa' katem pa le k'ache'laj at k'üt xatkämsanik - xecha ri a'jaw.

- Loq'oläj taq a'jaw, mäj ya nukamsäm in - xcha ri achï.

- Ri qach-'il b'inem tajin kub'an pa ri k'ache'laj jakäl chrij jün masat xa che kiq'atuxik ri chiköp, ma xuq sib'aläj tajin xuq ka'k'is at konojel ri chiköp, k'o ri xäq xew ka'kamsäj kanoq ma ka'k'am tub'ik are k'u lä' xuq'atüj ri qach-'il; chema at xakamsaj are chi' xakäm säj ri masat, ma tu k'u xatö xuräq

uchi' - xuchäx ri achï.

Ri achï, xub'ij chi we ne tzij chi xub'ån wä', chema xa mäj kunab'ëj rï', rumäl lä' xuta sachb'al umak chkech ri a'jaw are chi xäq kakitzoqopij ta b'a ri rixoqil, chema ri a'jaw xkib'ij chi xäq si mäj chi utzoqopixik kumal, xuqe' xkib'ij chech chi xäq kamsaxik chi rij kumal, ma are k'u upatån ri' ri nimaq'ij ri katajin kakib'anö.

Are k'u ri achï xuchaple'j oq'ej chkiwäch ri a'jaw, tek'uri' xuchaple'j uxukik rib' chech ri toj toq'ob'; chema ri a'jaw xkib'ij chi mawi juq'eq' chkitzoqopij täj, ma sib'aläj nïm ri umak ri achï chkiwäch. Are k'u chi' si rajawaxik wï chi are ri uk'aslemäl ri alï katojowik.

Ri achï, xutala chi nimaläj toq'ob' chech ri kaqiq' are chi are ta b'a k'ach'aw chrij chkiwäch ri a'jaw, are chi katzoqopix ta ri rixoqil. Are k'u ri kaq'ij xub'ij chi utz rï' kub'ån ri toq'ob'.

Jub'eq'a k'u rï', ri kaqiq' xuchaple'j ri toj toq'ob'.

- Jümmm, jümmm, jümmm... kub'anö xuchaple'j ub'anik jun petz'k'un tek'uri' xutak'ab'a rib' chkixo'l ri winäq xub'ij:

- iA'jaw! ia'jaw! rajawaxik b'ä' kitzoqopij b'i ri rixoqil ri achï we k'u ja'i' kurayij xa ix kixkamiik - xchä'. Ri a'jaw xkib'ij chi mawi jub'eq' chkitzoqopij ta ri alï. Are taq xtatäj wä' rumäl ri kaqiq' xuchaple'j chi k'u jumumem chema rük' ronojël uchoq'ab' cher sib'aläj ek'i winäq xu'teläj chkaj, xu'kamsaj. Xub'ij

chi xäq si kakinimäj wī ri kub'ij ri are' ma xew tzi
are kaqiq', we k'u kub'an chkech karesäj rib'
chkiwäch; nöj konojel b'a' kekamik. Ri a'jaw xkib'ij:

- We b'a lal ri' loq'oläj kaqiq' ri kach'aw lä, xäq
si kaqanimäj wi wä', chema ma qamäk taj jewä'
kaqab'anö ma ilampela le k'äx ub'anom - xechä'
xkiküt jun nimaläj mule'n b'aq chwäch, kib'aqil
konojel ri chiköp u'kamsam xkik'üt chwäch. Chema
we jeri' kab'ij lä, xäq si köjnimän wi wä' - xechä'.

Xkikir k'u ri alī tek'uri' xkijäch chech ri rachajil.

Ri achī sib'aläj utzil, ki'kotemäl chi rech
xulaq'apüj ri rixoqil tek'uri' xeb'e chi rük' ri kaqiq'
xkita toq'ob' chech are chi ku'k'äm tach b'ik,
ku'ya'a te ne kän chwako'ch.

- Utz la' - xcha ri kaqiq' xereqäj chi k'u b'ik
xuya'a kän chwa ri ko'ch. Xub'ij k'u kän chkech chi
xäq xew ri' toq'ob' xub'anö, ma wi chwe'q; ma wi
kab'ij chub'an ta chi jutij. Si k'u b'alaj utzil
ki'kotemäl chi kech ri ejuk'uläj winäq xekanäj kan
chwako'ch, chema xäq k'u oxib' q'ij xkuk'a'j kib'
ma chukäj q'ij aq'anöq xkäm ri achī.

Are ri achī xtzalij chi na pa ri juyub', xa rumäl
ri k'äx ub'anöm chkech ri chikop.

Rumäl lä' kakib'ij ri qatat qanan chi jujün juyüb'
k'is k'o taq kinawal, k'o kajaw, are chi' ma utz taj
xäq apas rech jun kub'an pa taq ri juyüb'.

ent xop at kekimim...
ere xapit...
chawach...

We a's...
a' k'ob'oj...
a' k'ob'oj...
a' k'ob'oj...
a' k'ob'oj...
a' k'ob'oj...

...

...

...

...

...

RI ECHIKÖP XU'X UTZ RÜK' RI ACHĪ

Kakib'ij kakich'öb' ri qatat qanan pa taq we q'ij kamik, cher ri ojër tzij ri echiköp ri ek'o pa taq ri k'ache'laj sib'aläj ek'a'n. Ri ech'uti'qa taq chiköp we kakil uwäch jun winäq pa ri k'ache'laj ketyo'nik xuq kewaqnik, are k'u we a're enima'qa taq chikop kakil uwäch jun xäq si kakikamsaj tek'uri' ko'k che utijowik ri uti'jal. Jun q'ij k'u ri', k'o ju sin nim achī xb'e che utzukuxik usi' pa ri nimaläj k'ache'laj, tajin kub'än ri usi' are taq k'ate karil jun nimaläj k'ache'laj xik kajab'ab'ik xopön pujolom are k'u karaj kutij ri uti'jal ri achī. Ri nim achī sib'aläj xuxi'j rib' xukëtela k'u ju sin läj uxk'a'y tek'uri' xuchaple'j uyo'xik ri xik ri kajab'ab'löb' pujolom; chema tajin qas kuxib'ij ri xik are taq k'ate karil jun choma nimaläj kumätz xopon rük', are k'u xuq kārāj kutij ri uti'jal ri nim achī.

Ri nim achī ma k'u kakowin ta chik ku'xibij ri eke'ëb' chiköp ma sib'aläj xpe nimaläj xi'n ib' chrij ma xuq sib'aläj kaqoto'p ka ri kumätz pa taq ra', are k'u ri xik xa ko'l ma kakowin ka chutzopik ri upaläj ri achī.

Ri nim achī karilö chi man kakowin ta chi che kiyo'xik rük' ri uxk'a'y xa k'u are xresala ri uxyal xuqe ri ukutin ukojom tekuri' xresala taq ri usal loq. Are taq xrilö xpe ri xik xuk'amala ri uxyal xuk'äq b'i chrij, xa k'u jeri' ri xik xlokolöb' ri ub'aqil man kakowin ta chik kakik'ik'ik nojim, nojim, xqaj loq jün tzij xjab'ajöb' pulew.

80 Kich'ob'oj kån ri eqati't qaman

Are taq xrilö xpe chi ri nimaläj kumätz are xuk'amala chi ri ukutin jun tzij xuk'äq chrïj ri kumätz; xaq k'u si chanim ri' xsach uchomanik ri kumätz man kuq'ï' ta chik käbinik. Are k'u ri nim achï xrilö chi xeqajik xub'anala chi ub'anik ri ujastaq tek'uri' xuk'äm ri kumätz xuya kån chwách ri xik tek'uri' xub'ij:

- K'iya b'a ch'a'oj, k'ola b'a etzela'n ib' chixo'l
- xcha' tek'uri' xbek.

Are taq xül chi le kichomanik ri eke'eb' chiköp pa saq k'ate kakilö máj chi ri achï sib'aläj xtak'ï' koyowal; chema are k'u ri xik xa chech ri kumätz xtak'ï' wi royowal. Jek'uwä' xub'ij chech:

- Itzelaläj chikop itzelaläj kumätz jasche? xula mina awib' at chaqxo'l jasche? jewä' xab'anö ma k'u utz ka tzuküj ta awech at pa jün chi k'olb'al ma xa ta rech jun kulamajä'. Xuchax ri kumätz. Are k'u ri kumätz jewä' xub'ij:

- Jas qas kawäj at chwe pa'tzaläj xik? janechë we ek'o ek'ï pa taq nik'äj chi k'olb'al chik, jaschë ma katzuküj ta awech at chlä'? je'l ne lä le awech lë' ma k'o axik', chanim la' kawililä' we ek'o winäq keb'in pa taq le q'ayes xuqe' ma k'äx ta ab'e'ik lä' katb'ek, are k'u wä' we achï rï' in qas xinilow nab'ë, miyër lä' wilöm chi in are taq xatüt at - xcha ri kumätz chech ri xik. Xa - k'u jeri' xkichaple'j jun nimaläj ch'a'oj pa ri k'ache'laj.

Xa k'u rumäl rï' ri jun ch'a'oj xb'antajik ri xik xukamsäj ri kumätz, chema ma k'u xkuyutäj ta rumal chi xaq xew xukamsaj xane xäq si xutij b'i

ri kumätz rük' royowal, ma rī' ri ojēr taq q'ij kanoq
ri xik ma ub'anöm ta wä' we jastaq rī' cher ku'tij
kumätz, k'a te na xkib'am wa' we jun ch'a'oj ri' xäq
si k'iy jun etzela'nik chkixo'l cher le xik xäq si are
xök uwa ri kumätz k'a pa taq we qaq'ij kamik.
Rumäl k'u lä' pataq we q'ij kamik le kumätz k'o chi
xi'n ib' chkech, we jas jun xslobik kakitö aninaq
kebek xuq mäj chi jun xik cher ma ta chuxi'j chi
rib' chech jun achī.

Pa jün chi k'u q'ij rī', ri nīm achī xb'e chi
chech umolik usi' pa ri k'ache'laj; choq'ab' qas
tajin kutij che ut'enik jun choma che' are taq kate
kutö k'o jun chiköp kajinin ka che'l rij, nojim k'üt
xka'y chrij k'ate karil jun nimaläj utiw chakäl ka
chrij, sib'aläj xuxi'j rib' tek'uri' xutzolq'omila rib'
xka'y chech ri utiw xub'ij chech:

- Utiw, jäs kawäj chwē? - xchä'. Ri utiw xch'awik
xub'ij:

- Jas te ne käwaj, nuwa käwaj ,a chanim sib'aläj
kinnumik xäq k'u xew ri ati'jal lä' kakub'sän ri
nunumik - xchä'. Are k'u ri achī xch'aw chik xub'ij:

- We käway kinatijö, utz lä'; chema wä'
rajawaxik kinwesäj na le watz'yaq are chi xäq xew
nutijowik chik kab'anö - xcha ri achī.

- Utz b'a lä' chawelsalä' - xcha ri utiw.

Ri nīm achī are xukirila ri upas tek'uri' xut'or
ri utza'm jün tzij k'üt xusutij pa le kageq' tek'uri'
xuk'äq b'i chuqül ri utiw.

82 Kich'ob'oj kån ri eqati't qaman

Xäq k'u si are chï' ri utiw xpe k'ulu'm chupaläj jün tzij xtzaq pulew. Are k'u ri achï xuk'amala ri umuru tek'uri' xuchaple'j ut'enik ronojel ri uq'äb' ju sin läj che' k'o ka rük' ri nimaläj utiw, are taq xäq xew chi ri ukuta'mil k'olik jün tzij k'üt xupaq'ij b'i pa këb'. Are taq xpaq'itäj rumal xuk'am k'u ri ke'ëb' uq'äb' ri utiw xutitz' kån chpäm ri che' ri xupaq'ij tek'uri' xutzukula ri usi' xtzalij chwa ro'ch.

Are taq ri utiw xül ri uchomanik pa säq k'ate karilö mäj chi ri achï, xäq xew ri uq'äb' sib'aläj keq'oxowik ch'apatäl kån pa upaq'inëm ri che'. Xuchaple'j k'u ukojik uchoq'ab' kåraj karelesäj ri uq'äb' chema ma kakowin taj, nojim, nojim k'üt xpe uchoq'äb' ri q'oxom chech k'a jampa' ma kuq'ï' ta chik, xa k'u rumäl wá' xuchaple'j oq'ej chech ri q'oxom: Awuuu... awuuu...'

Jun aq'äb' k'u ri' xöq' ri utiw ma xuq ri nïm achï ma xopön ta che rilik pa ri' ri aq'äb' ri' k'a xsaqir na te ri' xb'ek xerila ri utiw.

Oq'ej tajin kub'ån ri utiw are taq xopön ri nïm achï rük'. Xch'aw k'u ri achï xub'ij chech ri utiw:

- Utiy la kinatij k'una? - xchä'. Are k'u ri utiw xub'ij:

- Achï, we ta kinaköl in, kawesäj te ne le staq nuq'äb' chpäm wä' we jün che' ri' xuq kinatzoqopij te ne b'ik la chinka'y ta lo in kinb'ån jün k'äx chawech - xcha ri utiw.

Ri nïm achï xub'ij:

84 Kich'ob'oj kån ri eqati't qaman

ri nīm achī nojim, nojim xwa'lijik si k'u b'alāj kapulūw chi ri rij chech kik'.

Are taq ri nīm achī xrilō xmatzi' ri kōj xch'awik xub'ij:

- We b'a kinatijō kōj xāq si māj awelik pa le k'āx ma ek'o k'u wach-'il eteren loq, nōj we kinatzoqopij k'o k'u awelik lä' chpam, ma xāq k'u si chanim ri' kinkunāj kån lä' le aq'āb' le ub'anöm k'āx - xcha ri nīm achī.

Are taq xuta ri kōj ronojël ri xub'ij ri achī xuk'ām k'u raqån uq'āb' xuq xub'ij chech ri achī chi chukunala ta b'a ri uq'āb'.

- Utz lä' - xcha ri nīm achī xuk'ām uq'āb' ri kōj tek'uri' xuka'yej, xril küt chi jun nimalāj uxër che' b'enāq chpām ri uq'āb'. Jek'u wä' xub'ij:

- Amalāy ale, noj sib'alāj kāx ub'anöm ri aq'āb', jün nimalāj uxër che' b'enāq chpam. La kāwaj k'üt kinwesaj? - xcha ri nīm achī. Are k'u ri kōj xub'ij chi kārāj. Xub'ij chi k'u ri nīm achī:

- We kāwaj kinwesāj le uxër che' rajawaxik k'ut ma kinatij taj xuq ma ka'tij ta ri enik'āj chi wachalal chik ri kejunamatāj wük' in chema ma xew ta we chanim xane xāq pa le kapaqi' aq'anoq kāwaj ma kojiweqelēj ta chik xuq ma xew ta at xa ne je konojël ri awach-'il- xcha ri nīm achī chech ri kōj.

Ri kōj rük' nimalāj q'oxom xub'ij chi ma wi jub'eq' chub'ån ta chi k'āx chkech ri wināq xuq xub'ij chi kuyala ub'ixik chkech ri erach-'il are chi

je kakib'anö.

- Utz b'a lä' ri nım achı, xujurüj k'u ri uxër che' ri b'enaq pa uq'äb' ri köj.

Xa k'u rumäl wä' ri köj xux utz rük' ri ri achı, ek'i winäq kamik ma qas ta kakixi'j kib' chech jün köj chwäch jün b'aläm.

Ri nım achı, xb'e chi jutij pa ri nimaläj k'ache'laj b'inem k'üt qas tajın kub'anö are taq k'ate kutö xch'ab'ex loq:

- Nım achı, k'o jün nutaqkil awük; tak'ala na chlä' - xchä'.

Xka'y k'u apan ri nım k'ate karilö jun ch'ö ri tajın kach'awik.

Xjet k'u apan ri nım achı rük' ri ch'ö tek'urı' xub'ij:

- Jas uwäch ataqkil chö, chab'ila loq ma xa aninaq wij in - xchä'. Xch'aw chi k'u jutij ri ch'ö xub'ij:

- Ri ewach-'il chiköp xinkitaq la che asik'ixik, rajawaxik k'üt kanimaj, kata loq jasajë' ri kakib'ij chawech. Ri nım achı xub'ij:

- La si lo kinaköj pa choq'ab' wem na käwaj, at ma mäj kab'isöj lä' je ta le wech in ma k'o nurajawaxik - xcha ri nım achı., Are k'u ri ch'ö xub'ij:

- Ma xi'j awib', ma xataqaqob'än k'äx chawech,

86 Kich'ob'oj kän ri eqati't qaman

xane xa jün nimaläj toq'ob' ri kaqata na chawech are chi kojatö' pa jün nimaläj k'eyowal ri qataqale'm kamik - xcha ri ch'ö.

Ri nīm achī xtak'i' royowal xuketela apan jun läj xk'a'y, räjä kuya jun rech ri ch'ö are taq k'ate kutö xch'ab'ex chu la chrij xka'ylöb' apanoq k'ate keril ejo'öb' kumätz kisutim chi rij. Xech'aw k'üt xkib'ij:

- Rajawaxik b'ä' kanimaj jasajë' kub'ij ri qach'il. ch'ö chawech, we k'u ja'i', chaweta'maj kaqak'is tzij pawī' chanim - xecha ri kumätz. Ri nīm achī rük' uxī'n ib' xunimaj jasaje' ri xb'ix chech, xb'ek.

Are taq xeb'ek, are k'u xnab'ëj b'i ri ch'ö tek'uri' terën chi k'u lo'i ri nīm achī; k'isb'al rech eterën chi kän re ejo'öb' kumätz. Xo'pön k'u puwi' ju sin tz'uqutz'ik' juyüb', xtak'i' ri ch'ö xub'ij chech ri nīm achī chi kaka'y apan chuxë' le nima juyüb'. Ri nīm achī xunimaj xka'y apanoq k'ate keril ri komon chi chiköp kimulim kib' chuchī' ri nimaläj polö, sib'aläj xsach uk'u'x xuchomaj chi xäq si chla' rī' ukamik usachik.

Are taq xetikmayij qaj chrij ri juyüb' xo'pön k'u kük' jün komön chiköp emulän chuchī' ju sin läj b'inël jä' ri kak'iy b'i chwäch ri nimaläj juyüb'. Ri ekomön chiköp xech'awik xkib'ij:

- Nim achī sib'aläj öj utz awük we käwaj kab'än jün nimaläj toq'ob' chqech, we k'u ja'i' xäq si chanim kaqak'is tzij pa wi' - xecha ri chiköp.

- We tzij chi ma kib'än ta k'äx chwech, kinb'anö; chema ma xäq ta xew ta chwech in xane

rajawaxik xuq je chkech ri kejunamatäj wük' in ma ri' a're' ewachalal ri' xcha ri nim achi chkech konojël ri chikop. Are k'u konojël ri chiköp xkib'ij chi utz lä'.

Ri nim achi xutö chi jewä' xkib'ij konojël ri chiköp, xub'ij k'üt chi kub'än ri' ri toq'ob' chkech. Je k'u wä' xkib'ij konojël ri chiköp:

- Ek'o qach-'il ri mäj kiwa kakitijö xa rumäl man kuk'uläj ta ri kaqatij öj chkech a're', xuq ek'o nik'äj qach-'il chiköp ri xaq chi' jä' xuq xäq pa jä' kākaj; mäj k'u xuq kiwa kakitijö, qatom k'üt chi sib'aläj nim ri ab'antajik rumäl wä' xqataq asik'ixik are chi kak'iyšaj te ne nik'äj qachikop pa wä' we b'inël jä' ri' chema si chuxë' tzij chi xa kiwa nik'äj qach-'il chik kākaj - xecha konojël ri chiköp.

- Utz ri' kinb'anö - xcha ri nim achi xub'ij k'u chkech ri chiköp chi man keka'y ta chech xane rajawaxik konojel kejupi' pulew. Xut'enela k'u apan ju sin läj tunëy tek'uri' xupüq' jub'ëq' xaq'o'l chema xaq si are ri uwa'l ri tunëy xupuq'b'ëj rëch. Xpuq'utäj rumal tek'uri' xub'än taq läj wolowa'q chech, jün tzij k'ut xuk'äq b'i pa le b'inël jä', xäq k'u si are chi' xkichaple'j rok'o'pem nimäq taq xpëq chpam xuqe xmatüq, täp... ri ketzamka'r chi chpam.

Ri komon chi chiköp sib'aläj je'l xkilö, ri ekumatz xeqajlob' chpäm ri jä' ch kitijowik ri xpeq, ek'o nik'äj chik xa are xekichapala kech ri täp.

Xk'am chi k'u b'i ri nim achi kük' ri nik'äj chi chiköp chik ri emulän chuchi' ri nimaläj polö, xuta k'u chkech jasa jë' ri kitaqkil. Ri ekomön chiköp

xkib'ij chi jasa jë' ri xkita ri nik'aj are je xuq kakita a're' xa xew lä' chi pa le nimaläj polö chik. Are k'u ri achï xuta xuq jün toq'ob' chkech ri komön chiköp are chi ma ta b'a xäq are kakib'än k'äx chkech ri winäq. Ri ekomön chiköp xkib'ij chi utz lä' xew we kub'an ri nimaläj toq'ob'.

Xuta k'u ri nïm achï chi konojël ri chiköp are kākaj kek'iy nik'äj chi chiköp pa le nimaläj polö, xuk'amala k'u ri rikaj tek'uri' xuchaple'j utenik jun chomaläj che', are k'u ri uxer le che' le kel b'ik xäq si pale nimaläj polö keqaja wï, are taq ke'qaja pale polö xäq si ko'k kār xa k'u je ri' kik'iyik lä' le kār xek'iy pa le nimaläj polö.

Rumäl wä' ek'i winäq pataq we q'ij kamik, "rij che'" kecha chech le kār. Xuq xäq si are chi' konojël ri chikop xkoji' kixib' chwäch ri winäq.

RI UQ'ANA PWAQ RI AK'AL

K'o ju sin ach'i ri k'o ju sin läj uk'ajol ri ub'ina'am aXtu'p. Wä' we aläj ak'al ri' ameq'el kak'am b'i pa chak rumäl ri utat ma ri utat are karaj kare'tamala kan le chak mojo'qa chpeta kiyab' ri a're' chwäch.

Are taq ko'pön pa chak pa ri sin kulew ri k'o q'an puwi' ri aläj juyüb', ri aläj aXtu'p xäq chwäch ri jün nimaläj ab'äj kaka'y wi apanoq, ma pa ri jub'ëq' kulew k'o jün nimaläj ab'äj chpam, chwäch k'u wä' we ab'äj ri' k'o chwi jün setesik ab'äj ri sib'aläj katz'ajlin loq, xa k'u rumäl wä' xuta chech ri utat jäs uwäch ri' ri katz'ajlin la chwäch ri nüm ab'äj. Are k'u ri utat xutzalij uwäch xub'ij:

- Q'ana pwäq lä' le lë' lë' - xcha ri utat.

- Jaschë ma kak'ama ta loq tat? - xcha ri alaj aXtup.

- Nuk'ajol, we ta utz kak'amik, nuk'amön ta chi la', ma ki mul ink'olnäg puwi' xüq chuxë' la' le ab'äj lë'; chema are taq kinoponik o'xib' kumätz qas kinwila kiwäch ri na kakiya ta b'ë chwech kinokik, xuqe' ma lä' le ab'äj lë' kasachik are taq kinopön rük', chema ma xuq xew ta in xane xuq sib'aläj ek'i chi winäg ri o'ponaq rük', chema xäq si ma ekowinäg ta wi chech, ma a're ri kumätz ma keyo'w ta b'ë chech - xcha ri tat chech ri aläj aXtu'p.

Ri aläj aXtu'p xutö chi jewä', sib'aläj xuxi'j rib' ma xutö chi ek'o kumätz. Rumäl wä' mäj chi kub'ij uk'u'x chech ri ab'äj ri karepröt loq; chema are taq kopön pa chak chlä', ma kakuyutäj ta rumal chi ma ta kaka'y apan chech ri ab'äj xäq kaka'y wi apanoq, xa k'u rumäl wä', man xkuyutäj ta rumäl xäq si xb'e chech rilik. Are taq xopön puwi' ri nīm ab'äj xuchaple'j k'u ka'yob'em pa taq ri q'ayes ma xutö chi ek'o kumätz chlä', xril k'üt chi emaj xuk'amala ri ukolob' xujat'ila kån chech jün kuta'm tek'uri' xqaj b'i chwäch ri nīm ab'äj. Are taq xopön k'a chük'u'x ri nīm ab'äj karilö man sachnäq ta ri ab'äj, xane xäq are kareprotik, xuk'am k'u koq xuya xë'upam tek'uri' xtzalij chi puwi' ri nīm ab'äj, tajin k'u kukir ri ukolob' are taq k'ate kutö.

- Alaj alä, jas k'o xe'apam? - xcha ka ju sin ri'j achi chech.

Ri aläj aXtu'p xuxij rib', xuk'amala ri ab'äj xuk'äq chwäch ri ri'j achi, xuq rük' sin uxi'n ib' k'üt xuchaple'j oq'ej chwäch.

Ri rij achi xrilö chi xuchapel'j oqej ri aläj aXtu'p jek'uwä' xub'ij chech:

- Jasche katoq'ik aläj alä? Jasche kaxi'j awib'? in ma inkamsanel taj xuq ma inelaq'om taj xane xinpe chach'ab'exik ma xinwilö xak'am lä' le ab'äj lä', kawäj k'üt kaweta'maj chi in inaja'ë lä' le ab'äj lä' mäj k'u jun nutzopim wi, k'a chawech at xulya'taya wi nä, rajawaxik k'üt kak'olö katzuküj jün uk'olb'äl ch'ajch'öj xuq xäq awük' at kak'oji' wi, man kaya ta chi chech jün chik, ma lä' le lä' le xäq si awikilal ach'umilal at lä' xuq xäq k'u si are

lä' le ab'äj lë' kayo'w na nimaläj aweta'mab'al, aq'inomal, a utz wachil aki'kotemal; ronojel k'üt kak'extaj na pa ri ak'aslemal chwe'q kab'ij k'o k'u ma tzijöj wī, k'o k'u ma b'ij wī - xcha ri ri'j achi chech ri aläj aXtu'p. Tek'uri' xb'ek chema xäq si xsach apan chrīj juwī' che'.

Are k'u ri aläj aXtu'p xutanab'a oq'ej tek'uri' xusik' chi k'u b'i ri ab'äj xb'e chawaroch.

Are taq xopön ri aläj aXtu'p charo'ch xutzukula k'u ju sin läj ukaxa, xujosq'ij tek'uri' xuya ri ab'äj chpam; chema xäq k'u si ma wi jub'eq' xub'ij ta chke ri ajuparo'ch. Xäq k'u si are chi' ri aläj aXtu'p, jacha xuq ri ajuapro'ch sib'aläj xeq'inomarik xk'iy keta'mab'al xuq xk'o'ji' ki utz wachil.

Are k'u ri aläj aXtu'p xäq ronojel q'ij chik kumës ri upaja, xuqe ujosq'ixik ri ukaxa, are k'u wä' xkil ri utat unan xkib'ij; Jasche lä' le jün alä taq si xäq ronojel q'ij chik kumës ri upaja? xuqe le jün ukaxa taq si ronojel q'ij kujosq'ij, la xa ön k'o uyo'm chpam utz la' we ta keqila' - xechä', xeb'enlöb' chech rilik ri kaxä. Are taq xo'k chpäm ri ja, ri k'o wi ri ukaxa ri aläj aXtu'p k'ate kekil o'xib' kumätz keqoto'p chrīj ri kaxä, xkäj täj xekikamsaj chema ma xekowin ta chkech.

Jub'eq'a k'u ri' xkisik'ij ri kalk'u'al, tek'uri' xkichaple'j uyajik xuq uch'ayik, ma jasche ku'köj ri q'ät kumätz pa ja, chema ri aläj aXtu'p pa ja k'ate kakilö emäj chi ri o'xib' kumätz, xjaq k'u ri kaxä chkiwäch xuq mäj jas te ne k'o chpam.

Are taq xilitäj wä' kumäl ri utat, unan: xaxch'it

92 Kich'ob'oj kån ri eqati't qaman

koyowal chrij ri aläj aXtu'p, xkichaple'j chi jutij uch'ayik, ma jaschë chi kub'ån wä' we jastäq ri' chkech u'tat u'nan. Ri aläj aXtu'p sib'aläj k'äx xuna'ö chema xäq si mäj wi jub'eq' xub'ij ta chkech ri u'tat u'nan ri k'o pa ranimä.

Che oxib' q'ij k'u aq'ån ri', xäq k'ate' xkäm ri utat, jub'eq'a chi k'u ri', xkäm chi ri unan, xa k'u rumäl wä', ri aläj aXtu'p xäq utukel xkanäj kån pa ri ja k'olb'äl.

Konojël k'u ri winäq xpe koyowal, chrij ri aläj aXtu'p ma xkichomaj chi wene xäq are' xekamsän q'ån kech ri u'tat u'nan, xa k'u rumäl wa' xkichomaj xuq xäq si kakik'is tzij puwi' ri aläj aXtu'p. Xkimololëj k'u b'i kib', xeb'e chwaro'ch ri alaj aXtu'p, nojim xkitör ka ri uchi' ja, k'ate kakilö mäj jun k'o pa ja; xane xäq xew ju sin läj saqlo'lojaläj äk' kawa'katlöp pa ja. Jun q'ij k'üt xemuli' pa ja chriye'xik ri aläj alä, chema xäq si mäj wi xoponik, xök k'u xuq oq'äb', xeq'i'täj k'üt jun tzij xkijabüj kib' xeb'e chwa taq ko'ch. Are taq xe'l la pa ri ja ri saqlo'lojaläj äk' xkextajik xux sin läj alä, are aläj aXtu'p xa xoksäx äk rumäl ri ab'äj.

Pa usaqirb'äl k'u ri' chech ri ukab' q'ij aq'anoq, ri aläj aXtu'p xupisla ri kareprotik chi ab'äj pa ju sin läj atz'yäq, tek'uri' xb'ek, xanmäj b'ik. Binem k'üt tajin kub'ån pa ri b'ë are taq xpe jün achï jewä' xub'ij chech:

- Aläj alä, jas ab'i'? jawije' katb'e wi? - xcha ri achï.

- InaXtu'p, benëm wë pa le tinamit, le k'o la k'a

chrij taq le juyüb' chreleb'al q'ij - xcha ri aläj aXtu'p.

- Junäm b'a wä', xuq chñä' kib'e wi in - xcha ri achï chech. Junan k'üt xkimäj b'i ri b'ë xeb'ek. Xo'pön k'u chuchi' jün nimaläj b'inël jä' jawijë' ma utz taj kab'an wi ok'owem, ma sib'aläj nïm chi jä' tek'uri' mäj q'a'am puwi', ri aläj aXtu'p are xresala ri ab'aj chpäm ri atz'yäq tek'uri xuchaple'j jewä' xub'ij chech:

- Loq'oläj nuq'ana pwaq, unawal nujuyub' taq'aj, chpe ta b'a ri toq'ob' mayij lä - xchä' xäq k'u si are chi' xkextajik xux jün nimaläj tz'ikin.

Uxekëm k'u ri achï rük' ri nima'qa taq rixk'äq xeq'ax puwi' ri b'inël jä'.

Are taq xq'axetäj ri nimaläj b'inël jä' kumal, ri alaj aXtu'p xk'extäj chik xux chi winäq, xupis chi k'u b'i ri ab'äj tek'uri' xeb'e chik. Are taq xök ri aq'äb', mäj k'u jawijë' ta keb'enlöp' wï, xane xa pa jun pëk ab'äj xo'k wï, are k'u ri achï xrilö chi xwär ri aläj alä nojim, k'üt xuk'am ka ri ab'äj tek'uri' xanmäj b'ik, are taq xsaqirik ri aläj aXtu'p xrilö chi mäj chi ri achï xuqe ri uq'ana pwaq xäq k'u utukel chik xb'e pa ri tinamit.

Are k'u ri achï sib'aläj näj taq xril jün chi achï tajin kachakunik xusik'ij k'u apanoq xub'ij chech:

- Alä läm na kawäj lä' katb'e wük', k'o k'u jun wanima' chawech xcha ri achï.

- Jas k'u uwäch ri' - xcha chi ri jün chik. Chawilam pe' - xcha ri achï, xpesäj ri q'ana pwaq

94 Kich'ob'oj kån ri eqati't qaman

pa ri atz'yäq xuta ri toq'ob' chech, xäq k'u si are
chi' ri achï xök ju sin läj je'likäläj tz'ikin, tek'uri'
xök chi jün je'likäläj ali, tek'uri' xux chi jutij achï.

- We k'u katb'e wük', kawil ná je k'u kab'an na
ät - xcha chech ri achi ri tajin kachakunik.

- Utz lä' kinb'ek - xcha ri achï xb'ek xteri' b'i
chrij ri achï.

Are taq xa jub'eq' chik ma ko'k pa ri tinamit,
xekiriqa k'u ju sin laj b'inel jä' jawijë' k'o wi jün
nima k'wä' - jek'uwä' xub'ij ri achi ri elaq'anaq b'i
ri q'ana pwaq:

- Sib'aläj q'aq' kinna'ö, käwaj kinb'än nu b'i jun
watın chema are chi mäj kojilowik utz kaqak'ex qib',
in kinköj wib' chi jün kumätz - xcha ri are'. Are k'u
ri jun xub'ij:

- In käwaj kinök ju sin läj je'likäläj tz'ikin - xchä'.

Xkesäj chi k'u ri q'ana pwäq pa ri atz'yäq
tek'uri' xkita ri toq'ob' chech, jub'eq'a k'u ri' ri achï
xök jün nimaläj kumätz, are k'u ri jun chik xök jün
je'likäläj tz'ikin, junam k'üt xeqaj pa ri jä'. Chema
k'o k'u jun ixöq ri näj uwi' loq chkech pa taq ri
q'ayes sib'aläj xuxij rib' xub'ij:

- Aj itzab', xäq si ta ixchiköp pa ronojel ri
ik'aslemal - xchä' xb'itaj rumal oxmul xuk'äq kan
uchub' chla' xb'ek.

Are taq xech'ajtajik xe'l k'u la chpäm ri jä'
xkisa' kib' puwi' jun nimaläj ab'aj ri k'o chuchi' ri

b'inël jä'.

Jub'eq'a chi k'u ri kiso'm kib', ri aläj tz'ikin xkextäj chik xux chi jün achï, are k'u ri kumätz xa xqaj chi jutij pa ri jä' chuchaple'j chi ruq'u'pem chpam. Are k'u ri rach'il xq'i'täj chech riye'xik rumäl wä' xch'aw apanoq xub'ij chech ri kumätz:

- Oy', oy' telelöp' uloq xinq'i'täj chech awiye'xik
- xchä'.

Chema are taq xuta ri kumätz wä' xa xumininäj b'i rib' chpam ri jül ri kaläx wi ri binël jä' loq, xäq k'u si okëm xub'anö ma kel ta chi loq. Xa k'u jewä' ri achï ma xk'extäj ta chik xäq si xök kumätz pa ronojël ri uk'aslemal. Kab'ixik chi kilitäj uwäch ri' ri kumätz ri' kumäl ri winäq kab'inlöp' pa ri jä' xuq xäq k'u si are xök unawal ri jä'. Are k'u ri achï karilö chi mäj chi kel ri kumätz loq pa le jä' xuta chi k'u jun toq'ob' ri are' chech ri ab'äj, xtataj rumal xupis chi k'u ri ab'äj chpäm ri atz'yaq, xäq xpistäj rumal xkextajik xök chi ju sin läj tz'ikin, tek'uri' xuxekäj b'i ri atz'yäq kaxik'ik'ik' xb'ek. Pa ri tinamit räjä' xb'e wi chema man xb'e täj xa ne xa xtzlij la paraqän xül k'a pa ri rulew jawijë' ri tajin kachakün wi are taq xk'am b'i rumäl ri achï.

Are taq xül pa ri rulew xkextäj chik xux chi jün achï, kek'uri' xumajij chi chak.

Are taq xb'e ri q'ij, xuta chi k'u jün toq'ob' chech ri ab'äj are chi chök ta chi b'a ju sin läj tz'ikin are chi kopön chi aninäq chwaro'ch, chema ma k'u kak'extäj täj, näj k'ut xuxük rib' chwäch are chi kaya'taj chech chema xäq si man xya'taj ta wi.

96 Kich'ob'oj kän ri eqati't qaman

Petëm k'u kub'anö are taq k'ate karil ju sin läj alä xopön rük enab'ë o'xib' kumätz chwäch. Je k'u wa' xub'ij ri aläj alä chech ri achì:

- Tat, käwaj, we ta kab'ij chwech jachin yo'wnaq la' le ab'äj chawech lë' ma xäq si ink'amäl rech wï inpetnaq - xcha ri aläj alä. Are k'u ri achì xub'ij chi mäj jas ta k'o rük' ri are', chema rük' uxi'n ib' chkiwäch ri o'xib' kumätz xukirila ri atz'yaq tek'uri' xuta jün toq'ob' chech ri ab'äj are chi kok te ne jün ab'äj, xäq k'u si are chi' xök jün ab'äj, chema xaq si pa ronojel ri uk'aslemal, ma na xux ta chi achì, xuq xäq si are uwachib'al xk'oji' chwäch ri ab'äj. Are k'u ri uchakub'al ri katajin kukojo xux jün nimaläj raxche', chuxë' k'u we raxche' xk'oji' wi ri ab'äj achì.

Ri aläj alä ri xoponik are aläj aXtu'p.

Ri aläj aXtu'p karilö chi jewä' xub'än ri achì xuk'amala k'u ri uq'ana pwaq loq tek'uri' xtzalij chi pa ti utinamit, are k'u ri o'xib' kumätz xesachik xaq utukel chik are taq xtzalijik.

Are taq xopön pa ri utinamit xäq k'u si chanim xewa'jilöb' chi ri utinamit chi winäq chrij man xkiya ta b'ë chech kak'oji' chla'. Rumäl wä' xtzalijlöp' pa ri kulew jawije' uk'amöm wi ri ab'äj loq ma xuchomaj kutzalij kanöq, chema are taq xoponik k'ate karil ri ri'j achì ri xch'ab'ën rech puwï' ri ab'äj k'o chi chpam. Jek'uwä' xub'ij ri ri'j achì chech ri aläj alä:

- Nuk'ajol, ma kab'isön täj, xuq ma chomaj katzalij lä' le ab'äj lë' ma lä' xäq si awech lä'

awik'ilal ach'umilal lä' rumäl lä' kak'oji' b'a pa wä'
we ja ri' kawil k'u nä kux k'u na jun nimaläj tinamit
wä' chwe'q kab'ij - xcha ri ri'j ach'i.

Xa k'u jewä' ri aläj aXtu'p utukel xk'oji' chpäm
ri sin ja chech jun winäq junab', xuq xäq k'u si are
ri ri'j ach'i xtzukun chi jün je'likaläj ali xuk'ulub'a
rük' wä' we aläj aXtu'p, sik'ub'aläj xepoq'ik,
xepoq'ik k'a jampä' xu'b'ana na o'xib' tinamit pa ri'
ri aläj k'olb'al ri'. Ri o'xib' kumätz are xkina'tajsäj
apan ri o'xib' tinamit kek'oji' na pa ri' ri kolb'al ri'.

we' chwe' k'ob'oj kán ri eqati't qaman
we' chwe' k'ob'oj kán ri eqati't qaman

we' chwe' k'ob'oj kán ri eqati't qaman
we' chwe' k'ob'oj kán ri eqati't qaman
we' chwe' k'ob'oj kán ri eqati't qaman
we' chwe' k'ob'oj kán ri eqati't qaman
we' chwe' k'ob'oj kán ri eqati't qaman

RI WINÄQ RI XO'K CH'UMIL

Kakib'ij kakich'öb' ri eqati't eqaman, che ri ojer tziy lä' le ch'umil le ek'o chwäch le kaj emäj lä, xane xäq xew le q'ij xuqe le ik' ek'olik.

K'o k'u ju sin läj tinamit jawijë' ek'o wi sib'aläj ek'i chi winäq ri sib'aläj je'l kanimä, maj oyowal, mäj tyo'j k'u'x xuq mäj tasöj ib' kük, xane are ri loq'ob'al qas k'o chkixo'l. Konojel wä' we winäq ri k'o ki utz wachil, mäj qas yob'ilal kakich'a'ö, sib'aläj ek'o kichikop konojel xuq je'lika täq tiko'n k'o kük'. Ronojel junab' küt, wä' we winäq ri kakib'än nimaq'a taq nimaq'ij rech malyoxib'al chech ri Tz'aqol Bitol, Alom Qajolom, Uk'u'x kaj Uk'u'x ulew rumäl ri kiloq'ob'al chiribilo'n taq kib', ri kik'aslemal, ri kitiko'n xuqe ri ekichikop. Chema xuq kakib'än k'u jün nimaläj malyoxib'al chech ri loq'oläj q'ij ma chkiwach ri a're' ri q'ij are xuq jün tat ri ki'lowik, kechajin chi q'ij chi q'ij.

Ri winäq ri, are täq kakib'än ri kinimaq'ij chi junab'; kakiya ri kimaltyoxib'al chech ri q'ij chema xuqe chech ri ik' rumäl ri kika'yem pakiwi' chech le jün junab'. Rumäl wä' ri winäq "Le q'atat" kecha chech le q'ij "le qati't" kecha chech le ik', sib'aläj nim kekil wi.

We jün läj tinamit winäq ri xpe kimak chkiwach ri nik'äj chi taq tinamit ri ek'o ka chkinaqaj, ma kuk' a're' ma utz ta kub'än ri tiko'nijik, ri ekichkop xäq kekamik xuqe ri a're' xäq yab'ilal, etzela'nik k'o chkixo'l. Rumal wä' xpe koyowal chrij ri ju sin läj

100 Kich'ob'oj kån ri eqati't qaman

tinamit ma kakil ri ujech'b'ëma q'ån chkixo'l.

Xa k'u jeri' xkimulij kib' xkichomäj pajunamam kakik'is tzij puwi' wä' we aläj tinamit.

Xkiyäk k'u b'i kib' o'xib' tinamit are chi kekik'isa tzij puwi' ri aläj tinamit, chema are taq ek'o chla k'a puwi' ri juyub' k'ate kekil staq eke'eb' ri'jab'a taq winäq eb'enäq pa ri b'ë. Ri staq eri'jab'a taq winäq xetak'i'k xkib'ij:

- Tatale, pa xa k'o jäs xb'antajik, pa xa k'o k'eyowal - xecha'.

- Jas kiwäj ix ri'jab'a taq winäq, chixela pa qab'e - xecha ri ek'i chi winäq.

- Chema wene k'o ne sin kojajawatäj wi chiwech kojcha nu k'u öj xa chä' wä' kixqach'ab'ej; chema we maj mäj nu k'u lä' - xecha ri staq eri'jab'a taq winäq. Are k'u ri ek'i chi winäq xa xewojkorij chech jün tze' are taq xkitö. Ri stäq eri'jab', jek'uwä' xkib'ij chik:

- Utz lä' chitze'j qawäch, we mäj kojchokön wi chiwech - xecha ri eke'eb' ri'jab' xeb'ek', chema ma xäq ta ewinäq xane ri ach'i are q'ij, are k'u ri ixöq are ik' xa eqajnäq loq jacha winäq.

Ri utzaläj tinamit xkitö chi eb'enäq chi kamsal kech, xkimulila kib' che uchomaxik jasa jë' ri kakib'anö.

Chomal ek'olik are taq k'ate kekil eke'eb' ri'jab' xo'k kük'; chema are k'u ri' xech'ab'en kech ri

winäq puwi' ri juyüb'. Are xkitala chkech ri winäq jasa jë' ri k'eyowal k'o kuk'. Ri a're' xkib'ij ronojël ri k'äx petnaq chkij pineta ne ri eke'ëb' ri'jab' keta'm chik jasa jë' ri k'eyowal.

Konojël ri winäq xsach kik'u'x are taq xkito tajin kenaqajöb' ka ri kik'ulel pa ri tinamit, xäq k'u are ma kakik'oxomäj täj jasa jë' kakib'an a're'. Xa k'u jeri' sib'aläj xkicha'ij jun b'is; chema are k'u ri eke'ëb' ri'jab' xël kik'u'x chkech ri winäq xkib'ij:

- Masach ik'u'x, q'a'la ik'u'x chqij öj, kiwilam pena pajub'eq' ketzalij lä' le ik'ulel - xecha chkech ri winäq xe'l loq. Xeb'enlöb' rük' ri jäb' xekita ri utob'anik.

Konojël ri winäq xq'a'ii' kik'u'x chkij ri staq eke'ëb' ri'jab', k'ate kakil jün nimaläj säqb'acha jäb' xqajik. Ri ekik'ulel näj xkiye'jnä we ne katani'na xecha', chema xa sib'aläj xpe chna uchoq'äb' cher maj jun kaq'i'owik ma sib'aläj choma'qa taq säqb'ach. Xew k'u wä' xkina'ö xetzalij pa ri kitinamit.

Pa jün chi q'ij, ri ekik'ulel xkimulij chi kib' te ri' xebe chik. Are k'u ri winäq pa ri utzaläj tinamit xuq xkimulila chi kib' ri a're' che uchomaxik jasa jë' ri kakib'ano, xäq k'u k'ate kekil ri staq eke'ëb' ri'jab' xo'k chika kük' xkib'ij:

- Qalk'u'al ma sach ik'u'x, kaqatzuküj öj wä' jäs kaqab'än chech ito'ik xa rumäl chi sib'aläj nım iwanima chqech, sib'aläj ojlöq' chiwäch - xecha chkech ri winäq. Ri winäq xkita chkech ejachinäq chema ri staq ri'jab' ma xkib'ij taj xeb'ek.

102 Kich'ob'oj kån ri eqati't qaman

Jub'eq'a k'u rī ri q'ij sib'alāj xch'it ri uq'aq'arīk k'a jampā' māj chi jun kaq'i'owik kab'in chwach, ri ekik'ulel ma kakiq'i' ta chik keb'in chwäch xetzalijik.

Ri ekik'ulel sib'alāj xek'a'när rük' ri q'ij xkichomaj keb'e chi jutij chema xa chaq'äb' keb'ek.

Xeb'e chi k'u jutij pa jün rokib'äl aq'äb' kī xkilö sib'alāj saq'ij chaq'äb' xuq sib'alāj je'l uka'yem leuk. Chema are taq ek'o chi pa b'ë ri ik' xutala chi jutij utoq'ob' ri jäb' xuqe ri kaqiq', xäq k'u si are chī le jäb' xutäq la jün nimaläj sutz' loq xuch'üq uwa le ik tek'urī xpe jun nimaläj jäb' chpam. Jub'eq'a k'u rī xpe ri nimaläj kaqiq' xutö' uchaq'ab' ri jäb'. Ri winäq ma kekowin ta chik kebinik ma sib'aläj xmuqi' ri sutz' chwa taq ulew, tek'urī k'o jün nimaläj kaqeq' jäb' chpam; sib'aläj xtak'ī koyowal xetzalij chi chwa taq ko'ch.

Ri q'ij xkirīq kib' rük' ri ik' che uchomaxik jäs kakib'än chkech ri ekalk'u'al ma sitzij wī chi sib'aläj nīm ki'litäj wi kumal. Pa junamam k'üt xkichomäj kakiya jün nimaläj k'ajsab'äl wachil chkech ri i'tzel taq winäq are chi ma ta kakib'än chi jutij.

Are k'u ri i'tzela taq winäq, xkichomaj keb'e chi jutij pa ri aläj tinamit che uk'isik tzij pa kiwī ri winäq. Are taq ek'o chi pa b'ë k'ate kekil ri staq eke'eb' ri'jab' xekik'uläj chik. Ri stäq eke'eb' ri'jab' xech'aw chi k'ut; chema ri ek'i chi winäq xa xtak'ī koyowal chkech; xkichaple'j yaj xkib'ij:

- Ri'jab'a taq winäq, jäs qas kiwäj ix? korayij xa ixlab'ajinel, ixsub'unelab'; korayij wä' ix ixajchakib' chech ronojel le k'äx tajin ke'qataqal'ej, kixela pa

qab'e xama qa k'is tzij piwi' - xecha' chkech ri ri'jab', xekipuyij kän pataq le q'ayes.

Ri staq ri'jab' k'äx, xuna' kanima jewä' xb'an chkech. Xeb'enlob' k'u rük' ri "uku'x ulew" chech utayik ri utoq'ob'. Jub'eq'a k'u ri' ri "uku'x ulew" xub'an ri utoqob' xäq k'u k'atë' xeb'oslöb' aq'an kutan xuqe k'uxk'ab'ël pa taq ri ulew chuchi' ri b'ë cher xäq si xenima'qarlob'ik xuq xuyala uwäch aninäq.

Ri winäq are taq xekiriqa wä', je'l xkilö xo'klöb' che uq'olik kech ma sib'aläj choma'q xuq si rayib'äl ub'anöm ri q'eqa taq uwach xekexöj la pa taq ri úxaq, chi kutan chi k'uxk'ab'ël. Konojël k'u ri winäq xpe kijolom xeq'ab'arik, mäj chi jun kab'in chkech. Are k'u ri xël uwi' xkitijö xäq si ma xül ta chi kanimä xekamik. Are ku ri xaq xew wi' chi xeq'ab'arik ma xkinä' taj xetzalij chwa taq ko'ch.

... x'ob'oj kán ri eqati't qaman ...

... x'ob'oj kán ri eqati't qaman ...

... x'ob'oj kán ri eqati't qaman ...

RI AB'AJ RI KUYA Q'INOMAL

Ri qatat qanan kakib'ij kakich'öb'ö chi ri ojër täq tzij, konojel täq ri juyüb' k'o uchi' täq ja chech, tek'uri' xuq si konojel teq'etöj täq ri kichi'. We k'o jun k'o urajawaxik xäq xew kab'e che utzukuxik pa taq ri juyüb' xäq si kuriqa wi uq'ana pwaq xuqe usaqa pwaq ri. Kechä'.

Pa täq ri' ri ojër taq q'ij kanoq ek'o jün ja winäq jawijë' ek'o wi ekajib alk'wa'laxelab'. Ri sän nab'e'al sib'aläj na sän kok ta il, are k'u ri e'oxib' sib'aläj ech'aqab'a täq ak'alab'.

Ri nab'e'al are täq kaya utaqkil kumäl ri utat unan, sib'aläj sin ja'e xa xew lä' sib'aläj matam kawali'j pu sok. Are k'u ri nik'äj chik sib'aläj kax kitaqik ma k'o ri xa ke'tz'an kük' ri 'tat nan; chema are sib'aläj aq'äb' kewa'lijik k'o ri ek'o chi la pa ri kichak are täq kawa'lij kän ri nab'e'al. Rumäl wä' sib'aläj xpe koyowal ri e'oxib' xkib'ij:

- Sib'aläj k'äx wä' we qech öj, chak kaqab'anö; tajin kaqariq k'äx, are k'u ri jün qanab'e'al waram kub'anö q'oyöl kän pusok. Utz lä' we ta kaqatzuküj jün kaqab'an chech are chi kel b'i chqaxo'l kutzuküj uk'aslemal pa täq nik'äj chik chi k'olb'al - xechä'.

Are täq xo'pön chwako'ch xkisik'ij ri kitat xkib'ij chech:

- Tat, la ma k'u utz kachomäj jub'eq' at; le

106 Kich'ob'oj kån ri eqati't qaman

qanan sib'aläj kuriq k'äx chech qakajmaxik ronojël täq q'ij ma xa sin utukel, öj kaqilö rajawaxik jün to'l rech. Rumäl wä' kaqab'ij chawech chi utz lä' we ta kak'ulub'a le qanab'e'al ma sin nım chna k'üt, le öj lë' ma k'amaja le qajunab', are chi kato'täj jub'eq' ri sin qanan chech le chapaniik - xecha ri e'oxib' alk'wa'laxelab' chech ri tat.

- Tzij lä' le kib'ij walk'u'al, malyox chiwë kiya nuno'jib'al - xcha ri tat. Xäq k'u si are xutaqala usik'ixik ri nab'e'al xub'ij chech chi utz kak'ulik ma rajawaxik to'l rech ri kinan. Are k'u ri sin nab'e'al xub'ij chi utz lä' ma rajawaxik na k'üt are kab'anik jasajë' kataqän wi ri tat. Xaq k'u si are chi' ri etat nan xkitzuküj jün alı xkik'ulub'a rük' ri kalk'u'al.

Ke'ëb oxib' q'ij chi k'u aq'än ri' ri o'xib' alk'walaxe'lab' kakilö chi xäq je wi kub'än ri sin nab'e'al, matam kawa'jilik, rumäl lä' xek'a'när chi chrij xuq xkichomaj kakib'ij chech ri kitat chi utz keresäj pa ja ketasi' pa jün ko'ch kitukelam.

Are täq xo'pon rük' ri kitat jewä' xkib'ij chech:

- Tat, we kab'anö jasajë' we kaqab'ij chawech kojko'ji' wä' awük', we k'u ja'i' öj wä' kojbe'k - xechä'.

- Walk'u'al jäs k'u le kiwaj kib'ij - xcha ri tat.

- Öj, sib'aläj kaqariq k'äx pa le chak, are k'u le jün qanab'e'al, xäq waram chech, matam jün kawa'lijik. Rumäl lä' utz we ta ka'tas pa ko'ch, chutzuqu na le rixoqil la xa ta öj chojtzuquw chwe'q kab'ij - xecha chech ri kitat.

Ri tat sib'aläj xb'isonik are täq xuta wä', xub'ij chi ma kub'än täj ma si jewi lä' lä' ma are nu k'u sin nab'e'al; chema are k'u ri alk'wa'laxelab xkiköj kiwi' k'a jampä' ri tat xub'ij chi utz ri' keresäj b'i paja.

Ri tat xusik'ila chi k'u ri nab'e'al xub'ij chech chi utz ke'l b'i kük' pa ja kakitas kib' pako'ch pa ri' ri q'ij ri'. Ri alä sib'aläj xb'isonik xuta toq'ob' chi ma ta ke'lsaxik ma mäj rulew, mäj ro'ch xuqe mäj ki xa'r, kitu'y, kixot, ronojël ri kakiköj chrij täq q'aq'. Chema ri tat xub'ij chi utz kek'oji' chpäm le kabäl k'olb'äl si', xa kakiköj uxe' lä' ma xäq xew le k'im k'o q'än puwi' xuqe' xu'k'ama la jün t'u'y chi'l jün xot xusipäj chkech. Xäq k'u si are chi' xe'l le nab'e'al kük' xo'k pa ri sin kab'äl.

Ri o'xib' chaq'ixelab' sib'aläj keki'köt chik ma xekowinik xekesäj b'i ri stäq ejuk'ulaj pa ri ko'ch. Are k'u ri sin nab'e'al xutzukula stäq patz'än xuköj ka chuxë' ri kab'äl; chema sib'aläj kab'isonik ma mäj rixim xuq mäj sin usi'. Pa ri' ri nab'ë q'ij mäj kiwa xkitijö k'a che ri ukab' q'ij aq'anöq xb'enlöb' rük' ri uk'ülja xujala sin rixim loq. Tek'urii' xuk'am b'i ri rixoqil xeb'e che utzokuxik ki si' pa ri k'ache'laj. Ri rixoqil xuchaple'la utzokuxik ri usi'. Are k'u ri rachajil ma chapanik ta karaj rük' ri ub'is xane xa xqib' ka chuxë' jün nimlaj k'isis ri tikil ka chuxë' jün nimaläj tz'aläm ab'aj xq'oyi'k, Q'oyolik are täq k'ate karil jün läj setesik ab'äj kareprotik xulän la chwäch le ab'äj ximitäl rük' jün k'a'am xulqaja k'a rük, chema le k'a'am pa le ab'äj elenäq wuloq.

Ri achajilom xrilö chi rük xulqaja wi, aninäq

108 Kich'ob'oj kån ri eqati't qaman

xwa'lijlobik xrililä', chema k'ate kuta jün ch'awem
xël la pa le ab'äj kub'ij:

- Oxlajüj q'ij kaq'ajche'ej, oxlajüj q'ij
kaq'ajche'ej, oxlajüj q'ij kaq'ajche'ej - xchä'.

Ri alä xrelsala ri ukoxtar xupis chpam. Aninäq
k'üt xumulila ri usi' tek'uri' xetzalijik. Are täq ek'o
chi pa ri b'ë ri rixoqil xuta chech jas uwäch ri
upisöm pa ri ukoxtar. Ri are' xub'ij chi xa jün uxë'
che', k'a choja kuk'utu wi chwäch.

Are täq xo'pon chwako'ch aninäq xb'enlöp' rük
jün uch'utinan xuqajla jün nimaläj kaxon loq,
xuch'ajlä' tek'uri' xuköj pa ri kab'al xuya ri ab'äj
chpam. Chema are k'u xub'anö jasajë' xub'ij ri
ch'awen chwäch ri tz'aläm ab'äj, oxlajüj q'ij xuwiq
ri' ri kaxon xuq che uporoxik pom chwäch.

Are täq xtz'aqät ri oxlajüj q'ij k'ate kutö: wak',
wak' kub'an chpam, nojimal k'üt xutor uwi' ri kaxon
k'ate karilö ju sin läj kumätz chik sotöl pa ju sin
läj k'o k'o'x chpam.

Che ri ukab' q'ij chi aq'anoq xutör chi ri kaxon
k'ate karilö nojnäq chi ri kaxon chech pwäq, tik'il
ri k'o'x puwi'; are k'u ri kumätz sotöl chuk'u'x.

Ri achajilom xusik'ila ri rixoqil xuk'üt chwäch,
sib'aläj xeki'kotik xkilöq kulew, kijastaq xuq xkiwök
jün je'likaläj ko'ch. Are k'u ri e'oxib' chaq'ixelab'
xeb'e pa k'äx, si k'u xekita wi na toq'ob' chech ri
nab'e'al are chi ko'k ta chi b'a na kük are chi
kakib'än jun; chema ri nab'e'al ma karäj ta chik
xane xa are xu'sikij ri erachalal xo'k kük' a're'
xkib'än jun.

RI ALÄ RI XÄQ XUCH'AP RIB

Jün chik chech täq ri ch'ob'oj ri b'antajnaq pa le tinamit si'ja, kamik ub'ina'm Xankata'l. Are chi ri ojër täq q'ij kanoq pa le k'olb'al ub'ina'am Pak'isik k'o jün achï ub'ina'm wel warchäj ri ameq'ël kuk'am b'i saqwäch ku'k'ayij kån pa le tinamit Chwi' Meq'inä'. Chema are taq kawa'lij b'i nimaq'äb' ma si k'a q'equ'moq are täq kab'ek ameq'ël karil k'ul, kutin, koxtar, saka'w po't, uq, xuqe katz'yäq ak'alab' eroqoröj kån pa ri b'ë; chema are taq qas kape upakab'ob'ik ameq'ël ek'o chi apän täq ri k'üch chech ri usik'ik.

Are k'u ri achï wël warchäj xsach uk'u'x chech rï' ri qas karilö, rumäl wä' xuchomaj kulaq'ab'ëj chaq'äb' jachin rï' ri qas kak'aqow kån täq ri jastäq rï'.

Xlaq'ab'ën k'u pa ri b'ë chaq'äb', karäj tik'il aq'äb' rï' are täq k'ate karilö keb'olöl jün komön winäq eb'enäq pa ri b'ë. Sib'aläj ko'q'ik, ketze'nik xuq kejiłowik ma k'o jun terën chkij ri tajin kajich'öw kech rük' jün chomalaj asyar. Ri Wël Warchäj xrowäj rib' chrij juwi' q'ayes ri k'o chuchi' ri b'ë, k'ate karilö ri winäq ri eb'ololëm b'ik ma ek'ask'oja taq winäq taj xane k'is ekamnaqa täq winäq chik.

Are täq xeq'ax rï' ri job'öl winäq chwäch xteri' k'u b'i chikij jawijë' ri xeb'e wï. Xril k'üt chi ma jawi' ta xeb'e wï xane xa pa ri xkanül Ajü' xo'k wï,

chema ri are' ma xök täj xane xtzalij loq. Pa ri jün chi aq'äb' k'u aq'an ri' ri achï xlaq'ab'en chi jutij pa ri b'e; chema xuk'am k'u b'i sik', tzam, xuqe aq'om. Näj uwi' pa ri b'ë are täq k'ate karil ju sin läj q'eqa sutz' petnaq chuk'u'x ri b'ë, aninäq k'ut xök ka chuchi' ri b'ë, are taq xül le aläj sutz' rük' xuk'amala ri tzam, xuqe ri aq'om xutix apan pa ri b'ë tek'uri' xuk'amala ri sik' xutzijö xuq xuya apän pa ri b'ë. Xäq k'u si xqaj ri sutz' pulew xuq jub'eq'a k'u ri' xux winäq, xqib' ka ri' achï k'ate karilö jün chomaläj ixöq ratz'yaqim jün q'eqaläj atz'yäq. Räj kajët chi qäj rük' are täq xwa'lijik kab'inik xb'ek xsach pa ri sutz' xb'e chi pa ri xkanul aju'. Xäq k'u si are chi' xtani' kelaq'axik ri kamnaqib'.

Pa ju sin läj k'olb'al k'o jün alä ri xäq xew sin unan chik, k'as lik, mäj chi utat. Wä we alä' ri sib'aläj utz kük' konojël ri winäq xuq sib'aläj xuq loq' ri are' chkiwäch konojël ri winäq.

Ri alä xuchomaj kab'e pa ub'ë chema pa näj chi k'olb'al, rumäl wä' xutikikej k'i k'a'am rab'ix xuqe ukinaq. Pa ri' ri junab' ri' sik'ub'alaj nim ri u'wachinem xu'yakö chi ixim chi kinäq'.

Are taq xyakataj kân ronojël ri uwachinëm ri utiko'n, xub'ij k'u chech ri unan:

- Nan, kinb'e b'a na in pa jün nub'ë chwe'q, käwäj k'üt kab'an b'i ri nuwa aq'ab'il, are k'u le ixim xuqe le kinäq are lä' katij apanöq ma kak'ayij täj - xcha chech ri unan. Che ukab' q'ij k'u aq'anoq xb'e pa ri ub'ë.

Pa ri nab'ë q'ij rech ri ub'ë xuriqa ju sin läj

k'olb'äl jawijë' k'o wi ke'ëb' oxib' ja, xopön kük' jün ajupaja winäq xuta toq'ob' are chi kawär kük', man xk'am täj. Tek'uri' xb'ek xopön chi kük' jün tzob'äj winäq xuta chi toq'ob' chkech chi kawär ta b'a ju sin aq'äb' kük', ri winäq xkib'ij:

- Alä, jäs kulab'ana at waral? jät jatzuküj chi jün chi ak'olb'äl, ma ameq'ël we k'o kaqab'än toq'ob' chkech xäq si ekamnaq chik kasaqirik, are chi' utz lä' katb'ek - xecha chech.

Ri alä xutö chi man kak'uläx täj xub'ij:

- Jaschë kixi'j iwib' chwech? in mäj jun kinxi'j wi wib' xuq mäj jun kinkämsanik - xchä'.

- Alä, xäq si man katqak'uläj ta wï, ma ri ajaw rech we k'olb'al xkamik are k'u lä' le kakamsän chi chkech ri winäq - xecha chi ri winäq.

- Jaschë kixi'j iwib'? we k'o ro'ch ri' ri ajaw k'o kanoq utz we ta kiniya'a kån chpam kiwil k'u lä' we kinkamik - xcha ri alä.

- Utz b'a lä' we katwär chpam, chema mäj ku qech öj chawech we k'o kariqö ma xäq si ek'i wi ri ekamnaq waral - xecha ri winäq xkik'am b'i ri alä xekiq'oyob'a kån pa ri ro'ch ri ajaw ri akmnaq b'i'k.

Ri alä xök b'i pa ro'ch ri ajaw, xutzij ri uq'aq' tek'uri' xaq'oyi'k; chema are taq xq'oyi'k xäq si pa uch'at ri ajaw xwär wï. Chaq'äb' k'u ri' xk'astäj aq'anoq k'ate kuto: iwak'!, iwak'!, kub'än le uch'at xuqe taq ri tem rech ri ja tek'uri' xuchaple'j xub'anem. Ri alä xch'awik xub'ij:

112 Kich'ob'oj kån ri eqati't qaman

- Ajaw, ajaw, wene at ri' qajuloq tojo' - xchä' xutzijla chi ri uq'aq' k'ate karil jün aq'anaj xtzaq la pa rajawäl ri ja xqaj paja; chema xäq si xux winäq xök ajaw, rek'uri' xkichaple'j tzij rük' ri alä.

Ri ajaw xub'ij chech ri alä:

- Alä, sib'aläj näj, näj chi junab' katk'asi' na pa we uwachulew, ma xatkowinik xawil nuwäch xuq kattzijön wük', ma eje ta le nik'äj ekamnaq, käwaj kintzijön kük'; chema are taq xkil nuwäch xäq si xékamik. Are k'u le ub'ë waqän awük' are kinb'ij kån chawech chi k'o k'i chi q'ana pwaq xuq saqa pwäq numuqüm kån pulew chrïj le wo'ch, käwäj k'üt kak'otö kaya nik'ay chkech ri winäq pa we k'olb'al xuq nik'aj kok awech at. Sib'aläj kinki'kot awük' ma xak'öch' awäch rumal lä' säq chi awi' säq chi ajolom lä' are taq chatopön wük' pa kamikal - xcha ri ajaw chech ri alä xäq si xsachik.

Are taq xsaqir q'an chech ri ukab' q'ij, ri alä xb'enlöb' chrïj ri ja xuk'oto ri pwäq umuqum ri ajaw, tek'uri' xu'mulila konojel ri winäq ri ek'o pa ri k'olb'al. Are k'u ri a're' sib'aläj xkimeyo ma k'a k'äs ri alä.

Ri alä are xuch'ob'ö ronojel ri xub'ij kån ri ajaw chech, xuk'äm ri q'ana pwäq xuqe ri saqa pwäq xujach chkech ri winäq, are k'u ri rech ri are' xub'ij chi kusipäj kån chkech we ne k'o kachokön wi pa le wokäj, chema ri winäq xkib'ij chi man kakik'äm taj ma na kakäj taj kak'a'nar ri ajaw chkij.

Ri alä xuk'äm k'u b'i rech ri are' xtzalij chwaro'ch; chema xäq xew xuya'a kån ri q'ana

pwäq xuqe ri saqa pwäq chech ri unan tek'uri' xtzalij chi jutij.

Binen tajin kub'anö are taq k'ate keril o'xib' masat epetnaq pa ri be' ke'ëb' ekejeb'em kumäl eke'eb' achijab' are k'u le jun xäq loq' kitzuyem loq. Ri alä xtak'i' pa ri kib'ë xuta chkech hawijë' ri keb'e wï, are k'u ri achijab' xech'awik xkib'ij:

- Alä, jas awech at chech? oj xa chutzukuxik jün qach'il ojpetnaq wï we k'u chqariq b'ik kaqak'am b'ik kab'e quk rumäl la' qak'amom le ukejelb'al loq - kechä' xkik'üt ri masat.

Ri alä xutö jasajë' ri xkib'ij ri eke'ëb' achijab', xuta chkech jachin ri' ri kach'il. Are k'u ri a're' xkib'ij chi xäq nu k'u apachinaq chi winäq chkiriq b'ik.

- Achijab', we kiwaj kinik'am b'ik xäq si kinq'i' wi wä' kinb'ek - xcha ri alä chkech ri achijab'.

- Korayij man utz taj katb'e at alä, ma ri' ri kab'ek mäj kunab'ëj ri' keqajek'a loq, are la wech at lë' ma xawil qawäch. Are k'u chi' ma utz taj katb'ek, ma xuq xib'ib'al chi k'olb'al ri kojopon wi öj - xecha chech ri alä.

- Xäq si kinq'i' wï, xuq xäq si mäj jachin ta chwäch kinxi'j wi wib' in, are chi' chib'ana jün toq'ob' kinb'e iwük - xcha ri alä.

Ri achijab' ma kakäj ta wï kab'e ri alä; chema ri are' xuch'apapëj rib' chkiwäch are kak'am b'ik, xa k'u rumäl wä xjakab'äx b'i chrïj ri masat xeb'ek.

114 Kich'ob'oj kån ri eqati't qaman

Are taq xo'pön pa ri k'olb'al, ri alä xrilö chi xäq junelik q'equ'mal mäj jawije' ta k'o wi jub'ëq' saqil, xuxi'j k'u rib' xuchaple'j b'arb'atem. Are k'u ri achijab' xeqaj chkij täq ri masat, tek'urii' xkiqasäj ri alä xkik'am b'ik xkoponsäj chwäch jün achii' t'uyul pa jün tem, kachemechöb' kotz'i'j tziytäl chwäch. Xch'aw k'üt xub'ij chkech ri eke'ëb' achijab':

- Jaschë?, jaschë? chi äre xik'am la wä' we jün alä löq, wä' we alä mäj jas ta rech chech wä' we waral chanim - xcha ri nüm achii.

Are k'u ri eke'ëb' achijab' are xkib'ij chi xa xuköj uchoq'ab' chech uch'apik rib' are chi kak'oji' kük', xkib'ij chi a're' ma kakäj täj; chema ri are' xub'ij chi xa sib'aläj kel uku'x kak'oji' kük' rumäl lä' xkik'am b'ik.

Ri nüm achii xutö chi xa are ri alä xuch'öp rib' xusik'ij xub'ij chech:

- Alä, le ak'aslemal sib'aläj nümna chawäch, chwe'q kab'ij katokna nüm ajaw pa ri atinamit we ta mata xatpe waral. Ma le ak'aslemal are wä' we juwi' kotz'i'j ri' k'a maja kapaq'anik chema xatkowinik xaq'ät q'an le ask'aslemal ma xach'apapëj la awib' waral, are k'u wä' kamikal are k'u wä' sachik - xchä chech ri alä.

Ri alä xsach uk'u'x xka'y chrij k'ate karil ri ajaw ri ch'ab'enaq kån rech tak'al koq, sib'aläj tajin koq'ik ma xutoq'ob'äj uwäch ri alä xuq xuyajö ma jaschë xäq k'ula kuch'öp wi rib'.

Ri alä xuta toq'ob' chech ri nüm achii ri t'uyül

patem are chi ma ta b'a kakib'ån k'åx chech;
chema ri nīm achī xub'ij chi xāq si māj chwi kab'an
chech, b'a ne lä' katzoqopix nu b'ik; chema
chuwüq q'ij k'üt kek'ama la chwaro'ch are chi
kopön chi jutij chlä'.

Xtzoqopix k'u b'ik xb'e chwaro'ch, chema ma
tzij ta chi karaj, xāq kab'isön chik, xutzukukëj k'üt
jasajë' ri xub'anö are chi ma ta katzalij chi pa ri
k'olb'al xuq sib'aläj xuyaj q'ån rib' xüq xretzela'j
q'ån rib' ma jaschë xāq kuch'äp rib' pa taq nik'äj
chi jastaq.

Xāq k'u chuwüq q'ij ri' t'uyül paja, are taq k'ate
keril ri eke'ëb' achijab' xetak'atöb' chi' ja, xāq k'u
si are chi' xel ranimä xkamik.

K'o ri utz xāq kaqach'apapëj qib', k'o ri xuq ma
utz täj, k'o ri xa rumäl utitz'ik qib' kape k'åx chqij.

INDICE

Ri aläj Alxep	5
Ri uwachik' ri alaj ak'ul	9
Ri aläj Lajüj No'j	13
Ri uriqitaziq ri qäwa quk'iya'	17
Ri ukamsaxik ri nawäl juyüb'	23
Ri ak'al ri xkol rumal jun köj	29
Ri ukamik ri ak'al ri xyajam pa ri juyüb'	33
Jun alï xok tz'ikin	37
Jun alä xok sötz	55
Ri rati't ri tuj	61
Ri jun achï ri xsach rixoqil	67
Ri echikop xu'x utz rük ri achi	79
Ri uq'ana pwaq ri ak'al	89
Ri winäq ri xo'k ch'umil	99
Ri ab'äj ri kuya q'inomal	105
Ri alä ri xäq xuch'ap rib	109

Colección "Lirica y narrativa tradicional de Guatemala", 32

Serie K'iche', 5. Tercer nivel

Directora de la colección: *Guillermina Herrera Peña*

Directora de recopilación: *Julia Becker Richards*

Editor: *Moris Polanco Barrera*

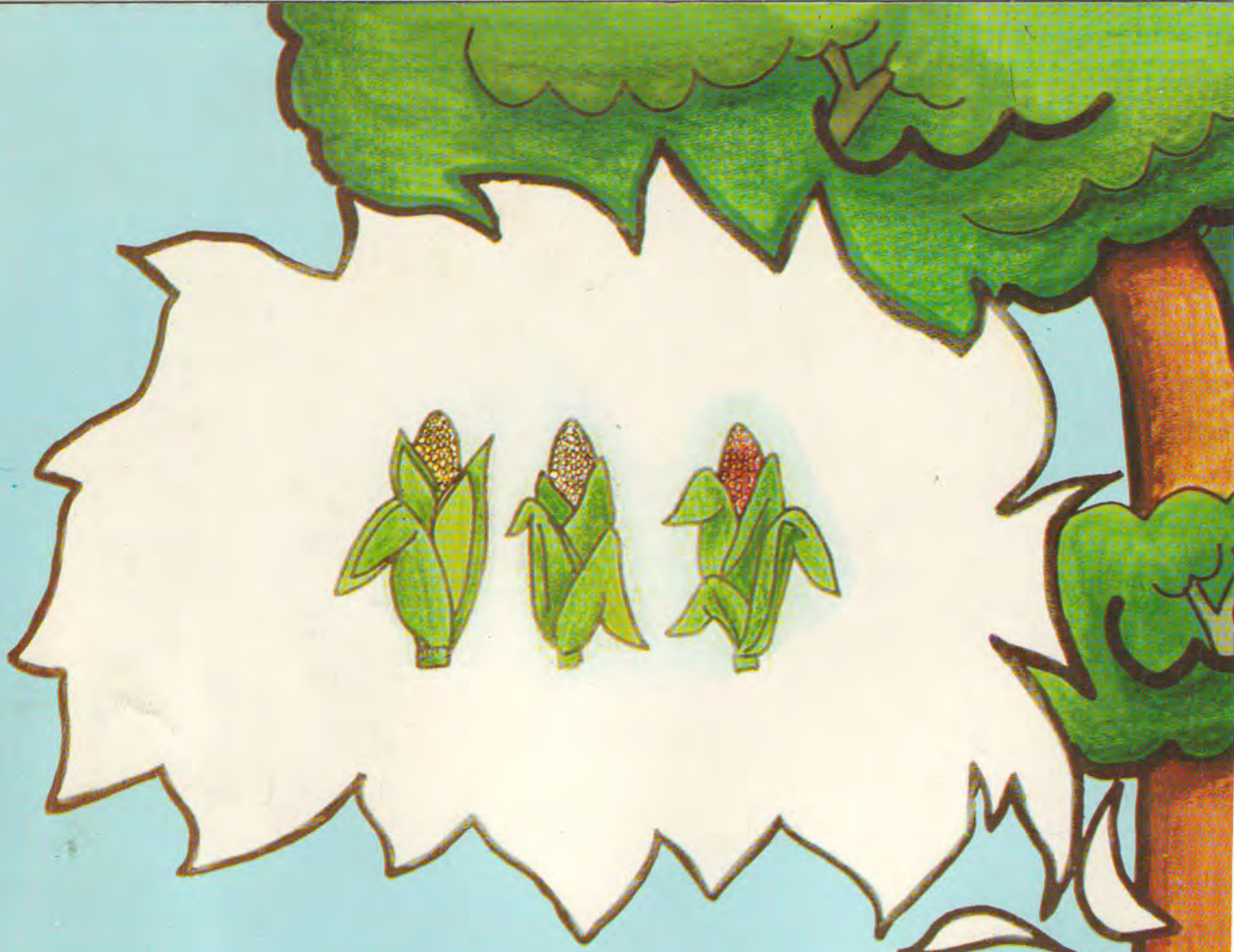
Recopilación y transcripción: *Bonifacio Suy Tum*

Portada: *Désirée Iturbide*

Diagramación: *Margarita Ramírez*

Levantado de Texto: *Carlos Rodríguez*

© 1990 Universidad Rafael Landívar, Guatemala



Pa wä' we wuj ri' kariqiläj jün jeli'kataq ch'ob'oj kech kän ri eqati't qaman, cher sib'alaj utz kaketa'mäj ri ak'alab' ri keta'm chi utz'ib'axik ri qas kich'ab'äl cher are le ch'ab'äl K'iche'.

Ub'ina'am chi jutaq lä' chi ch'ob'oj chik:

Ri chaqab'alä utiw

(nivel 1)

Ri jo'öb' tzü

(nivel 1)

Ri ukochy ri aläj atol

(nivel 2)

Ri u'q'ojom ri juyüb'

(nivel 2)

